



## Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ  
ELEANOR SHARPSTON  
της 8ης Μαΐου 2018<sup>1</sup>

**Υπόθεση C-114/17 P**

**Βασίλειο της Ισπανίας  
κατά**

**Ευρωπαϊκής Επιτροπής**

«Αίτηση αναιρέσεως – Ενίσχυση για την ανάπτυξη της επίγειας ψηφιακής τηλεοράσεως σε απομακρυσμένες και λιγότερο αστικοποιημένες περιοχές της Comunidad Autónoma de Castilla-La Mancha – Επιδότηση υπέρ των διαχειριστών πλατφορμών επίγειας ψηφιακής τηλεοράσεως – Απόφαση κηρύσσουσα τα μέτρα ενισχύσεως εν μέρει ασύμβατα με την εσωτερική αγορά – Έκδοση τροποποιητικής αποφάσεως από την Επιτροπή – Νέοι ισχυρισμοί – Τροποποίηση αιτημάτων – Δικαίωμα του συγκεκριμένου κράτους μέλους να τύχει ακροάσεως πριν από την έκδοση της εν λόγω τροποποιητικής αποφάσεως»

1. Με την υπό κρίση αίτηση αναιρέσεως, η Ισπανία ζητεί από το Δικαστήριο να αναιρέσει στο σύνολό της την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου στην υπόθεση Ισπανία κατά Επιτροπής<sup>2</sup>, με την οποία το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή που η Ισπανία είχε ασκήσει με αίτημα την ακύρωση της αποφάσεως C(2014) 6846 της Επιτροπής<sup>3</sup>. Προς στήριξη της αιτήσεώς της αναιρέσεως, η Ισπανία προβάλλει, μεταξύ άλλων, ότι η Επιτροπή προσέβαλε το δικαίωμά της ακροάσεως όταν εξέδωσε την απόφαση C(2015) 7193<sup>4</sup> για την τροποποίηση της αποφάσεως C(2014) 6846.
2. Με την παρούσα αίτηση αναιρέσεως, παρέχεται στο Δικαστήριο η ευκαιρία να εξελίξει τη νομολογία του σχετικά με την έκταση της υποχρέωσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να προβαίνει σε ακρόαση του συγκεκριμένου κράτους μέλους, στο πλαίσιο διαδικασίας ελέγχου κρατικής ενισχύσεως, πριν εκδώσει απόφαση με την οποία *τροποποιεί* προηγούμενη απόφασή της που αφορά την ίδια κρατική ενίσχυση. Από την απόφαση του Δικαστηρίου στην υπό κρίση υπόθεση θα μπορέσουν να αντληθούν χρήσιμα στοιχεία όσον αφορά την υπόθεση C-56/18 P, Επιτροπή κατά Gmina Miasto Gdynia και Port Lotniczy Gdynia Kossakowo<sup>5</sup>, η οποία εκκρεμεί ενώπιον του Δικαστηρίου.

1 Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

2 Απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 2016 (T-808/14, στο εξής: αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2016:734).

3 Απόφαση C(2014) 6846 της Επιτροπής σχετικά με την κρατική ενίσχυση SA. 27408 (C 24/10) (πρώην NN 37/10, πρώην CP 19/09) που έχει χορηγηθεί από τις αρχές της Καστίλλης – Λα Μάντσα για την ανάπτυξη της επίγειας ψηφιακής τηλεοράσεως σε απομακρυσμένες και λιγότερο αστικοποιημένες περιοχές [στο εξής: απόφαση C(2014) 6846 ή αρχική απόφαση].

4 Απόφαση C(2015) 7193 της Επιτροπής, της 20ής Οκτωβρίου 2015, για τη διόρθωση ορισμένων σφαλμάτων που περιέχονται στην απόφαση C(2014) 6846 της Επιτροπής [στο εξής: απόφαση C(2015) 7193 ή τροποποιητική απόφαση]. Η απόφαση C(2014) 6846 δημοσιεύθηκε υπό την τροποποιημένη μορφή της στην ΕΕ 2016, L 222, σ. 52, στις 17 Αυγούστου 2016. Η τροποποιητική απόφαση C(2015) 7193 δεν αποτέλεσε αντικείμενο χωριστής δημοσιεύσεως.

5 Στην εν λόγω υπόθεση, προκύπτει ότι η Επιτροπή παρέλειψε να προβεί σε ακρόαση του συγκεκριμένου κράτους μέλους πριν από την έκδοση αποφάσεως *περί αντικατάστασης* της προηγούμενης αποφάσεώς της περί κρατικής ενισχύσεως.

3. Πάντως, ως προκαταρκτικό ζήτημα, το Δικαστήριο θα πρέπει να διευκρινίσει τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες, στο πλαίσιο προσφυγής ακυρώσεως αποφάσεως της Επιτροπής περί κρατικής ενισχύσεως, μπορούν παραδεκτώς να προβληθούν επιχειρήματα κατά πράξεως που τροποποιεί την εν λόγω απόφαση. Προς τούτο, το Δικαστήριο θα πρέπει να αποσαφηνίσει την έννοια και τη σχέση μεταξύ των άρθρων 84 και 86 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου.

## **Το νομικό πλαίσιο**

### ***Ο Κανονισμός Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου***

4. Κατά το άρθρο 84 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου, η προβολή νέου ισχυρισμού κατά τη διάρκεια της δίκης είναι επιτρεπτή μόνον αν στηρίζεται σε νομικά και πραγματικά στοιχεία που ανέκυψαν κατά τη διαδικασία. Ο συγκεκριμένος διάδικος πρέπει να προβάλλει τον εν λόγω ισχυρισμό μόλις λάβει γνώση των στοιχείων αυτών.

5. Το άρθρο 86, παράγραφος 1, ορίζει ότι «[ο]σάκις μια πράξη της οποίας ζητείται η ακύρωση αντικαθίσταται ή τροποποιείται από άλλη πράξη έχουσα το ίδιο αντικείμενο, ο προσφεύγων μπορεί [...] να προσαρμόσει την προσφυγή του προκειμένου να ληφθεί υπόψη το νέο αυτό στοιχείο». Κατά το άρθρο 86, παράγραφος 2, «[η] προσαρμογή της προσφυγής γίνεται με χωριστό δικόγραφο εντός της προβλεπόμενης στο άρθρο 263, έκτο εδάφιο, ΣΛΕΕ προθεσμίας εντός της οποίας μπορεί να ζητηθεί η ακύρωση της πράξεως που δικαιολογεί την προσαρμογή της προσφυγής». Το άρθρο 86, παράγραφος 4, ορίζει ότι το υπόμνημα προσαρμογής περιέχει τα κατόπιν προσαρμογής αιτήματα και, εφόσον παρίσταται ανάγκη, τους κατόπιν προσαρμογής ισχυρισμούς και επιχειρήματα.

### ***Ο κανονισμός 2015/1589***

6. Κατά το άρθρο 15, παράγραφος 1, του κανονισμού (ΕΕ) 2015/1589<sup>6</sup>, η εξέταση ενδεχόμενης υπάρξεως παράνομων ενισχύσεων μπορεί να οδηγήσει στην έκδοση αποφάσεως περί κινήσεως επίσημης διαδικασίας έρευνας. Η εν λόγω διαδικασία, εφόσον κινηθεί, περατώνεται με απόφαση βάσει του άρθρου 9. Σύμφωνα με το άρθρο 9, παράγραφος 8, πριν εκδώσει απόφαση, η Επιτροπή πρέπει να παράσχει στο συγκεκριμένο κράτος μέλος τη δυνατότητα να υποβάλει τις παρατηρήσεις του *σχετικά με τις πληροφορίες* που έλαβε η Επιτροπή κατά τη διεξαγωγή της έρευνας.

7. Το άρθρο 11, το οποίο έχει εφαρμογή στην εν λόγω διαδικασία δυνάμει του άρθρου 15, παράγραφος 3, παρέχει στην Επιτροπή τη δυνατότητα να ανακαλεί τις αποφάσεις αυτού του είδους, όταν οι πληροφορίες που ήταν καθοριστικές για την έκδοση της εν λόγω αποφάσεως αποδείχθηκαν εσφαλμένες. Το άρθρο 11 επιβάλλει στην Επιτροπή την υποχρέωση, πριν από την εν λόγω ανάκληση και πριν από την έκδοση νέας αποφάσεως, να κινήσει επίσημη διαδικασία έρευνας και να παράσχει στο συγκεκριμένο κράτος μέλος τη δυνατότητα να υποβάλει τις παρατηρήσεις του.

## **Τα πραγματικά περιστατικά και η διαδικασία ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου**

8. Μεταξύ των ετών 2005 και 2008, η Ισπανία έλαβε σειρά μέτρων για την ανάπτυξη συστήματος διανομής επίγειας ψηφιακής τηλεοράσεως σε απομακρυσμένες και λιγότερο αστικοποιημένες περιοχές της επικράτειάς της, και ιδίως στην Καστίλλη-Λα Μάντσα.

<sup>6</sup> Κανονισμός του Συμβουλίου, της 13ης Ιουλίου 2015, περί λεπτομερών κανόνων για την εφαρμογή του άρθρου 108 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2015, L 248, σ. 9). Στις αιτιολογικές σκέψεις 17 και 18 τονίζονται τα δικαιώματα των συγκεκριμένων κρατών μελών να μετέσχουν στη διαδικασία και να τυχουν ακρόασεως κατά τη διάρκεια της διαδικασίας αυτής.

9. Μετά από καταγγελίες που υποβλήθηκαν από δύο τηλεοπτικούς φορείς, με έγγραφο της 29ης Σεπτεμβρίου 2010 η Επιτροπή γνωστοποίησε στην Ισπανία την απόφασή της να κινηθεί επίσημη διαδικασία έρευνας σχετικά με τα εν λόγω μέτρα. Κατά τη διεξαγωγή της εν λόγω διαδικασίας, οι ενδιαφερόμενοι υπέβαλαν στην Επιτροπή παρατηρήσεις, τις οποίες αυτή διαβίβασε στην Ισπανία προκειμένου να υποβάλει με τη σειρά της παρατηρήσεις. Η Ισπανία υπέβαλε επανειλημμένως παρατηρήσεις.

10. Την 1η Οκτωβρίου 2014, η Επιτροπή εξέδωσε την απόφαση C(2014) 6846 σχετικά με την ενίσχυση που χορηγήθηκε στην περιοχή της Καστίλλης-Λα Μάντσα<sup>7</sup>.

11. Το άρθρο 1, πρώτο εδάφιο, της εν λόγω αποφάσεως ανέφερε ότι η ενίσχυση προς δύο τηλεοπτικούς φορείς, την Telecom CLM και την Abertis, για τη βελτίωση των κέντρων εκπομπής τους, την κατασκευή νέων κέντρων εκπομπής και την παροχή, την εκμετάλλευση ή τη συντήρηση ψηφιακών υπηρεσιών στην περιοχή II της Καστίλλης-Λα Μάντσα, χορηγήθηκε από την Ισπανία κατά παράβαση του άρθρου 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ και είναι ασύμβατη με την εσωτερική αγορά. Στο άρθρο 1, δεύτερο εδάφιο, επαναλαμβανόταν το ως άνω συμπέρασμα όσον αφορά την Hispasat, διαχειριστή δορυφορικών σημάτων, σχετικά με την εγκατάσταση δορυφορικών δεκτών για τη μετάδοση σημάτων στην εν λόγω περιοχή. Το άρθρο 3, παράγραφος 1, επέβαλε στην Ισπανία να ανακτήσει από τους εν λόγω τρεις φορείς την ανωτέρω ενίσχυση.

12. Στις 12 Δεκεμβρίου 2014 η Ισπανία άσκησε ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου προσφυγή ακυρώσεως της αποφάσεως C(2014) 6846<sup>8</sup>.

13. Στις 23 Ιανουαρίου 2015 η Hispasat άσκησε ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου προσφυγή ακυρώσεως της εν λόγω αποφάσεως<sup>9</sup>. Με την προσφυγή της, υποστήριξε ότι ουδέποτε έλαβε ενίσχυση από την Ισπανία ή από τις τοπικές αρχές του εν λόγω κράτους.

14. Εν τω μεταξύ, στο πλαίσιο της εφαρμογής της αποφάσεως C(2014) 6846, η Ισπανία και η Επιτροπή διαφώνησαν ως προς το αν το κόστος του ψηφιακού εξοπλισμού (που αποκτήθηκε από τις τοπικές αρχές στην Καστίλλη-Λα Μάντσα με σκοπό τη μετάδοση του τηλεοπτικού σήματος) εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω αποφάσεως και, επομένως, ως προς το αν η Ισπανία οφείλει να προβεί στην ανάκτησή του από τους συγκεκριμένους φορείς.

15. Στις 20 Οκτωβρίου 2015, η Επιτροπή εξέδωσε την απόφαση C(2015) 7193, για την τροποποίηση της αποφάσεως C(2014) 6846. Στο εισαγωγικό μέρος της εν λόγω αποφάσεως, η Επιτροπή υπογράμμισε ότι η εν λόγω τροποποίηση αποσκοπεί στη διόρθωση σφαλμάτων που αφορούσαν την Hispasat. Με την τροποποιητική απόφαση, η Hispasat διαγράφηκε από τους αποδέκτες της κρατικής ενισχύσεως<sup>10</sup>. Επίσης, αντικαταστάθηκε ο όρος «παροχή ψηφιακών υπηρεσιών» στο άρθρο 1, πρώτο εδάφιο, της αρχικής αποφάσεως με τον όρο «παροχή ψηφιακού εξοπλισμού»<sup>11</sup>.

16. Με δικόγραφο που κατέθεσε ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου στις 23 Δεκεμβρίου 2015, η Ισπανία προέβαλε έναν νέο ισχυρισμό στην εκκρεμή δίκη επί της υποθέσεως T-808/14 (στο εξής: νέο υπόμνημα της Ισπανίας). Υποστήριξε ότι η τροποποιητική απόφαση βαίνει πέρα από τον προαναφερθέντα σκοπό διαγραφής της Hispasat από το πεδίο εφαρμογής της αρχικής αποφάσεως και

7 Η Επιτροπή εξέδωσε χωριστή απόφαση επίσης όσον αφορά την υπόλοιπη επικράτεια της Ισπανίας. Βλ. απόφαση της Επιτροπής, της 19ης Ιουνίου 2013, σχετικά με την κρατική ενίσχυση SA.28599 [C 23/10 (πρώην NN 36/10, πρώην CP 163/09)] που έχει χορηγηθεί από το Βασίλειο της Ισπανίας για την ανάπτυξη της επίγειας ψηφιακής τηλεοράσεως σε απομακρυσμένες και λιγότερο αστικοποιημένες περιοχές (εκτός της Καστίλλης-Λα Μάντσα) (ΕΕ 2014, L 217, σ. 52).

8 Η υπόθεση αυτή έλαβε τον αριθμό πρωτοκόλλου T-808/14.

9 Η υπόθεση αυτή έλαβε τον αριθμό πρωτοκόλλου T-36/15.

10 Προς τούτο, καταργήθηκε το δεύτερο εδάφιο του άρθρου 1 της αρχικής αποφάσεως, διεγράφη η αναφορά στην Hispasat που υπήρχε στο άρθρο 3, παράγραφος 1, και απαλείφθηκαν από το προοίμιο όλες οι αναφορές στην Hispasat (αιτιολογικές σκέψεις 44, 45, 108, 113, 115, 118, 130, 170 και 198 έως 200).

11 Η υπογράμμιση δική μου.

διεύρυνε ουσιωδώς το αντικείμενο της προς ανάκτηση ενισχύσεως περιλαμβάνοντας σε αυτό την ενίσχυση που χορηγήθηκε για την παροχή εξοπλισμού (32,5 εκατομμύρια ευρώ). Η Ισπανία υποστήριξε ότι οι εν λόγω ενέργειες της Επιτροπής συνιστούν παραβίαση της αρχής της ασφάλειας δικαίου.

17. Η Επιτροπή κατέθεσε τις παρατηρήσεις της στις 28 Ιανουαρίου 2016. Υποστήριξε ότι η τροποποιητική απόφαση συνιστά απλώς και μόνον ένα διορθωτικό της αρχικής αποφάσεως και ότι με αυτήν δεν επιβλήθηκαν νέες υποχρεώσεις στην Ισπανία. Προσέθεσε ότι το νέο υπόμνημα της Ισπανίας είναι απαράδεκτο καθόσον το περιεχόμενό του δεν βαίνει πέραν της επιχειρηματολογίας την οποία η Ισπανία είχε ήδη προβάλει προς στήριξη του ισχυρισμού περί της φερόμενης παραβιάσεως της ασφάλειας δικαίου.

18. Στη διάταξη Hispasat κατά Επιτροπής<sup>12</sup>, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι μετά την τροποποίηση της αποφάσεως C(2014) 6846 η εν λόγω υπόθεση κατέστη άνευ αντικειμένου και ότι, κατά συνέπεια, παρέλκει η έκδοση αποφάσεως επί της προσφυγής της Hispasat.

### **Η αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση και η αίτηση αναιρέσεως**

19. Στην αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι όλοι οι λόγοι ακυρώσεως που η Ισπανία είχε προβάλει με το δικόγραφο της προσφυγής της είναι αβάσιμοι και, κατά συνέπεια, απέρριψε την προσφυγή στο σύνολό της.

20. Όσον αφορά το νέο υπόμνημα της Ισπανίας, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι, στην πραγματικότητα, αυτό στρέφεται κατά της τροποποιητικής αποφάσεως, οπότε είναι παραδεκτό<sup>13</sup>. Εν συνεχεία, το Γενικό Δικαστήριο, ενεργώντας αυτεπαγγέλτως, έκρινε ότι η Επιτροπή, μη παρέχοντας στην Ισπανία τη δυνατότητα να υποβάλει παρατηρήσεις πριν από την έκδοση της εν λόγω αποφάσεως, προσέβαλε το δικαίωμα της τελευταίας να τύχει ακροάσεως<sup>14</sup>. Έκρινε επίσης ότι, εφόσον η αρχική απόφαση κάλυπτε εξαρχής την ενίσχυση για την απόκτηση ψηφιακού εξοπλισμού, με την τροποποιητική απόφαση δεν επιβλήθηκε καμία νέα υποχρέωση στην Ισπανία και, κατά συνέπεια, ότι η εν λόγω παραβίαση δεν ήταν ικανή να επιφέρει την ακύρωση της τροποποιητικής αποφάσεως<sup>15</sup>. Ως εκ τούτου, απέρριψε τον πρόσθετο ισχυρισμό που περιλαμβανόταν στο νέο υπόμνημα της Ισπανίας.

21. Με την αίτησή της αναιρέσεως, η Ισπανία ζητεί από το Δικαστήριο να αναιρέσει την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, να ακυρώσει την απόφαση της Επιτροπής C(2014) 6846 και να καταδικάσει την Επιτροπή στα δικαστικά έξοδα. Η Ισπανία προβάλλει τρεις λόγους αναιρέσεως.

22. Η Ισπανία υποστηρίζει, *πρώτον*, ότι το Γενικό Δικαστήριο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο κατά την ερμηνεία του άρθρου 1 της αποφάσεως C(2014) 6846 στην αρχική της μορφή και, ως εκ τούτου, ερμήνευσε εσφαλμένως τον χαρακτήρα ως μέτρου κρατικής ενισχύσεως της ενισχύσεως που χορηγήθηκε από την Ισπανία καθώς και την κατά το άρθρο 107 ΣΛΕΕ έννοια των κρατικών ενισχύσεων. Επίσης, υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο μη έχοντας επισημάνει ότι η προσβολή του δικαιώματος της Ισπανίας να τύχει ακροάσεως συνεπαγόταν παραβίαση των αρχών της χρηστής διοικήσεως και της ασφάλειας δικαίου. *Δεύτερον*, το Γενικό Δικαστήριο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο εκτιμώντας ότι η Ισπανία δεν τήρησε την πρώτη και την τέταρτη εκ των προϋποθέσεων που διατυπώθηκαν στην απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Altmark Trans και Regierungspräsidium

<sup>12</sup> Διάταξη της 14ης Ιανουαρίου 2016 (T-36/15, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2016:73).

<sup>13</sup> Σκέψεις 34 έως 37.

<sup>14</sup> Σκέψεις 41 έως 46.

<sup>15</sup> Σκέψεις 47 έως 49.

Magdeburg<sup>16</sup>. Τρίτον, το Γενικό Δικαστήριο παρέβη το άρθρο 107, παράγραφος 3, στοιχείο γ', ΣΛΕΕ καθόσον διαπίστωσε ότι η ενίσχυση που χορηγήθηκε από την Ισπανία είναι ασύμβατη με την εσωτερική αγορά για τον λόγο ότι το συγκεκριμένο κράτος μέλος ευνόησε την επίγεια τεχνολογία τηλεοπτικής μεταδόσεως έναντι της δορυφορικής.

23. Η Επιτροπή ζητεί από το Δικαστήριο να απορρίψει την αίτηση αναιρέσεως. Ειδικότερα, η Επιτροπή υποστηρίζει ότι, ακόμη και αν το Δικαστήριο δεχθεί τον πρώτο λόγο αναιρέσεως, αυτό θα μπορούσε, το πολύ, να επιφέρει την ακύρωση της τροποποιητικής αποφάσεως, ενώ με την προσφυγή επιδιώκεται η ακύρωση της αρχικής αποφάσεως.

24. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η οποία διεξήχθη στις 7 Μαρτίου 2018, η Ισπανία και η Επιτροπή ανέπτυξαν προφορικά τα επιχειρήματά τους.

25. Στις παρούσες προτάσεις, όπως ζητήθηκε από το Δικαστήριο, θα περιοριστώ στην εξέταση του πρώτου λόγου αναιρέσεως.

## Εκτίμηση

### *Επί του παραδεκτού του πρώτου λόγου αναιρέσεως*

26. Γραμματική ερμηνεία του πρώτου λόγου αναιρέσεως δείχνει ότι αυτός αφορά την αρχική απόφαση. Με αυτόν τον λόγο αναιρέσεως αμφισβητείται η εκ μέρους του Γενικού Δικαστηρίου ερμηνεία του άρθρου 1 της εν λόγω αποφάσεως όπως αυτό είχε πριν από την έκδοση της τροποποιητικής αποφάσεως. Ωστόσο, με τα επιχειρήματα που προβλήθηκαν προς στήριξη του πρώτου λόγου αναιρέσεως αμφισβητούνται οι διαπιστώσεις του Γενικού Δικαστηρίου όσον αφορά το κύρος της διαδικασίας που ακολουθήθηκε για την έκδοση της *τροποποιητικής* αποφάσεως.

27. Η προσφυγή που η Ισπανία άσκησε ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου προηγήθηκε της *τροποποιητικής* αποφάσεως και δεν μπορούσε παρά να στρέφεται μόνο κατά της *αρχικής* αποφάσεως. Στα αιτήματα της αιτήσεως αναιρέσεως αναφέρονται ρητώς η αναίρεση της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως και η ακύρωση της *αρχικής* αποφάσεως, όχι όμως και η ακύρωση της *τροποποιητικής* αποφάσεως. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, ο εκπρόσωπος της Ισπανίας υποστήριξε ότι, με την προβολή του νέου ισχυρισμού, η Ισπανία σκοπό είχε να διευρύνει το αντικείμενο της δίκης προκειμένου να επιδιώξει την ακύρωση της «*αρχικής* αποφάσεως όπως έχει τροποποιηθεί».

28. Ούτως εχόντων των πραγμάτων, θα εξετάσω, ως προκαταρκτικό ζήτημα, αν η *τροποποιητική* απόφαση εμπίπτει στο αντικείμενο της παρούσας δίκης και, εν συνεχεία, αν το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να εξετάσει τα επιχειρήματα της Ισπανίας που αφορούν την απόφαση αυτή<sup>17</sup>.

*Επί του ζητήματος αν το αντικείμενο της δίκης καταλαμβάνει αυτοδικαίως την τροποποιητική απόφαση από την ημερομηνία εκδόσεώς της*

29. Μπορεί να υποστηριχθεί ότι το αντικείμενο της δίκης καταλαμβάνει αυτοδικαίως την τροποποιητική απόφαση από την ημερομηνία εκδόσεως της τελευταίας;

<sup>16</sup> Απόφαση της 24ης Ιουλίου 2003 (C-280/00, EU:C:2003:415).

<sup>17</sup> Δεδομένου ότι το εν λόγω ζήτημα αποτελεί ζήτημα δημοσίας τάξεως, το Δικαστήριο πρέπει να το εξετάσει αυτεπαγγέλτως παρά το γεγονός ότι δεν προβλήθηκε από κανέναν εκ των διαδίκων (βλ., συναφώς, αποφάσεις της 12ης Νοεμβρίου 2015, *Elitaliana κατά Eulex Kosovo*, C-439/13 P, EU:C:2015:753, σκέψεις 37 και 38, και της 26ης Φεβρουαρίου 2015, *Planet κατά Επιτροπής*, C-564/13 P, EU:C:2015:124, σκέψη 20).



30. Η Επιτροπή υποστηρίζει ότι τα αποτελέσματα της τροποποιητικής απόφασης δεν βαίνουν πέρα από την απλώς και μόνο διόρθωση σφαλμάτων εκ παραδρομής και προφανών ανακρίβειών στην αρχική απόφαση.

31. Αν η Επιτροπή είχε δίκιο, η τροποποιητική απόφαση θα στερούνταν πλήρως αυτοτελών έννομων αποτελεσμάτων και δεν θα «[προοριζόταν] να [παραγάγει] έννομα αποτελέσματα έναντι τρίτων» κατά την έννοια του άρθρου 263 ΣΛΕΕ. Κατά συνέπεια, δεν θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο χωριστής προσφυγής ακυρώσεως.

32. Φρονώ ότι, αν ίσχυε κάτι τέτοιο, η τροποποιητική απόφαση θα μπορούσε να θεωρηθεί, όσον αφορά την άσκηση προσφυγής ακυρώσεως, ως «συγχωνευθείσα» με την αρχική απόφαση και, κατά συνέπεια, ως αποτελούσα αδιαίρετο σύνολο με αυτήν. Θα μπορούσε επομένως να θεωρηθεί ότι πράγματι η προσφυγή της Ισπανίας και η αίτησή της αναιρέσεως στρέφονταν αυτοδικαίως κατά της αρχικής απόφασης «όπως έχει διορθωθεί» χωρίς να καθίσταται αναγκαία η προσαρμογή των αρχικών αιτημάτων.

33. Μολονότι κάποιες από τις τροποποιήσεις πράγματι αποτελούν απλώς και μόνον διορθώσεις του κειμένου της αρχικής απόφασης<sup>18</sup>, κάποιες άλλες βαίνουν πέρα από αυτό το όριο και επηρεάζουν την ουσία της απόφασης<sup>19</sup>.

34. Τα ανωτέρω ισχύουν χωρίς αμφιβολία όσον αφορά τη διαγραφή όλων των αναφορών στην Hispasat. Η εν λόγω τροποποίηση είχε ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό της Hispasat από την κατηγορία των αποδεκτών της επίμαχης κρατικής ενισχύσεως<sup>20</sup>.

35. Με βάση γραμματική ερμηνεία, η ουσία της αρχικής απόφασης επηρεάζεται επίσης από την αντικατάσταση του όρου «υπηρεσίες» στο άρθρο 1, πρώτο εδάφιο, της αρχικής απόφασης με τον όρο «εξοπλισμός». Αν μη τι άλλο, οι εν λόγω όροι δεν έχουν την ίδια έννοια.

36. Ο *τύπος* που ακολουθήθηκε για την έκδοση της τροποποιητικής απόφασης ενισχύει την εντύπωση ότι το περιεχόμενό της δεν περιορίζεται στην πραγματοποίηση απλώς και μόνο διορθώσεων. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, ο εκπρόσωπος της Επιτροπής επισήμανε ότι η τροποποιητική απόφαση εκδόθηκε από το Σώμα των Επιτρόπων. Διευκρίνισε περαιτέρω ότι αυτή η διαδικασία ακολουθείται όταν η Επιτροπή εκδίδει επί της ουσίας αποφάσεις περί κρατικών ενισχύσεων, ενώ οι αμιγώς διορθωτικές αποφάσεις εκδίδονται από τον Γενικό Γραμματέα της Επιτροπής. Ο εκπρόσωπος της Επιτροπής δέχθηκε ότι εν προκειμένω η επιλογή διαδικασίας οφειλόταν στο γεγονός ότι η τροποποιητική απόφαση περιόρισε ουσιωδώς το πεδίο εφαρμογής της αρχικής απόφασης.

37. Εν τέλει, το αν και κατά πόσον η αντικατάσταση του όρου «υπηρεσίες» με τον όρο «εξοπλισμός» αποτελεί ουσιώδη τροποποίηση του περιεχομένου της υποχρέωσης της Ισπανίας να ανακτήσει τη χορηγηθείσα ενίσχυση μπορεί να εξακριβωθεί μόνο με σύγκριση της αρχικής μορφής με την τροποποιηθείσα μορφή του άρθρου 1, με γνώμονα την αιτιολογία που η Επιτροπή παρέθεσε σε κάθε μία από τις εν λόγω αποφάσεις. Πάντως, στην τροποποιητική απόφαση δεν παρατίθεται αιτιολογία, πράγμα που καθιστά την εν λόγω ανάλυση (εκτός όσον αφορά την Hispasat) σχεδόν αδύνατη<sup>21</sup>.

18 Οι αιτιολογικές σκέψεις 98, 131, 132, 146 και 165 διορθώνουν παραπομπές που υπήρχαν στο κείμενο.

19 Ως προς το σημείο αυτό, οι διάδικοι διαφωνούν κάθετα μεταξύ τους. Η ορθή ερμηνεία της επίμαχης απόφασης αποτελεί νομικό ζήτημα. Επομένως, η επιχειρηματολογία της Ισπανίας για την προσβολή της ερμηνείας του άρθρου 1 της αρχικής απόφασης από το Γενικό Δικαστήριο προβάλλεται παραδεκτώς στο στάδιο της αναιρέσεως (βλ., συναφώς, απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2015, Επιτροπή κατά Andersen, C-303/13 P, EU:C:2015:647, σκέψη 74).

20 Στην αρχική απόφαση, η Επιτροπή, αντί να ορίσει τους δυνητικούς αποδέκτες κατά τρόπο γενικό και αφηρημένο, προτίμησε να ονοματίσει όλους τους πραγματικούς αποδέκτες. Η διαγραφή της Hispasat από την εν λόγω κατηγορία έχει προφανείς συνέπειες όχι μόνο για τη νομική κατάσταση της Ισπανίας, δεδομένου ότι επηρεάζει το περιεχόμενο της υποχρέωσής της για ανάκτηση της χορηγηθείσας ενισχύσεως, αλλά και για τη νομική κατάσταση του εν λόγω αποδέκτη, τον οποίο η αρχική απόφαση αφορούσε άμεσα και ατομικά, αλλά όχι και η τροποποιητική απόφαση.

21 Θα επανέλθω στο εν λόγω ζήτημα στα σημεία 67 έως 69 των παρούσων προτάσεων.

38. Τελικά, είναι πιθανό ότι η τροποποιητική απόφαση όντως είχε αυτοτελή έννομα αποτελέσματα που επηρεάζουν ουσιωδώς τη νομική κατάσταση της Ισπανίας όπως είχε κατά τον χρόνο εκδόσεως της αρχικής αποφάσεως. Στην περίπτωση αυτή, η τροποποιητική απόφαση συνιστά νομική πράξη που θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο χωριστής προσφυγής ακυρώσεως. Αν η Ισπανία επιθυμούσε τη διεύρυνση του αντικειμένου της αρχικής προσφυγής της ώστε να συμπεριλάβει την τροποποιητική απόφαση, θα έπρεπε να προβεί σε προσαρμογή της εν λόγω προσφυγής κατά τον προβλεπόμενο τύπο.

39. Προχωρώ στην εξέταση του αν η Ισπανία πέτυχε τον παραπάνω στόχο με την κατάθεση του νέου υπομνήματός της ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου.

*Όντως διεύρυνε η Ισπανία το αντικείμενο της προσφυγής της;*

40. Το άρθρο 76, στοιχείο δ', του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου επιβάλλει στον προσφεύγοντα να εξειδικεύει στο δικόγραφο της προσφυγής του το αντικείμενο της διαφοράς. Κατά κανόνα, οι διάδικοι δεν μπορούν να μεταβάλλουν το αντικείμενο της διαφοράς κατά τη διάρκεια της δίκης· το δε βάσιμο της προσφυγής εξετάζεται μόνο σε σχέση με τα αιτήματα που περιλαμβάνονται στο εισαγωγικό της δίκης έγγραφο<sup>22</sup>.

41. Τα άρθρα 84 και 86 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου προβλέπουν δύο παρεκκλίσεις από τον ως άνω κανόνα. Το άρθρο 84 έχει εφαρμογή όταν κατά τη διάρκεια της δίκης ανακύπτει ένα νέο νομικό ή πραγματικό στοιχείο. Το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 86 είναι σαφώς πιο περιορισμένο: το εν λόγω άρθρο μπορεί να τύχει εφαρμογής μόνον όταν το «νέο στοιχείο» συνίσταται στην αντικατάσταση ή την τροποποίηση της πράξεως της οποίας ζητείται η ακύρωση από άλλη πράξη έχουσα το ίδιο αντικείμενο.

42. Ενώ το άρθρο 84 επιτρέπει στον προσφεύγοντα μόνο την προβολή νέων ισχυρισμών (με την επιχειρηματολογία και τα αποδεικτικά στοιχεία προς στήριξη των εν λόγω ισχυρισμών), το άρθρο 86 είναι ευρύτερο: επιτρέπει στον εν λόγω διάδικο επιπλέον να προσαρμόσει το αντικείμενο της προσφυγής, ήτοι να αναδιατυπώσει τα αιτήματα κατά τρόπον ώστε να προσβάλει τη νέα πράξη στο πλαίσιο της εκκρεμούς δίκης<sup>23</sup>.

43. Με την εισαγωγή του άρθρου 86 στον Κανονισμό Διαδικασίας το 2015 αυξήθηκε ο απαιτούμενος βαθμός τυπικότητας<sup>24</sup>. Στο πλαίσιο αυτό, οι παράγραφοι 2 και 4 του άρθρου 86 ρητώς ορίζουν ότι η εν λόγω προσαρμογή πρέπει να γίνεται εγγράφως με υπόμνημα που περιέχει *τα κατόπιν προσαρμογής αιτήματα*.

<sup>22</sup> Βλ., συναφώς, απόφαση της 11ης Νοεμβρίου 2010, Επιτροπή κατά Πορτογαλίας (C-543/08, EU:C:2010:669, σκέψη 20 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

<sup>23</sup> Η ratio του άρθρου 86 είναι διττή: πρώτον, το να υποχρεώνεται ο προσφεύγων να ασκήσει νέα προσφυγή ενώπιον του Δικαστηρίου κινώντας χωριστή δίκη θα αντέβαινε στις αρχές της ορθής απονομής της δικαιοσύνης και στις απαιτήσεις της οικονομίας της διαδικασίας· δεύτερον, θα ήταν άδικο να έχει ο συντάκτης της προσβαλλομένης πράξεως (εν προκειμένω: η Επιτροπή) τη δυνατότητα να τροποποιεί την προσβληθείσα ενώπιον του Δικαστηρίου πράξη ή να την αντικαθιστά με νέα, με σκοπό να παρεμποδίσει την εξέλιξη της διαδικασίας (βλ., συναφώς, αποφάσεις της 3ης Μαρτίου 1982, Alphasteel κατά Επιτροπής, 14/81, EU:C:1982:76, σκέψη 8, και της 14ης Ιουλίου 1988, Stahlwerke Reine-Salzgitter κατά Επιτροπής, 103/85, EU:C:1988:398, σκέψη 11). Το άρθρο 86 αποτελεί κωδικοποίηση της νομολογίας που αναπτύχθηκε, λίαν προσφάτως, στο πλαίσιο διαφορών που αφορούν περιοριστικά μέτρα που λαμβάνονται από το Συμβούλιο και την Επιτροπή στον τομέα της κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Βλ., ως παράδειγμα της νομολογίας αυτής, απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2015, Chyzh κ.λπ. κατά Συμβουλίου (T-276/12, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2015:748, σκέψη 26).

<sup>24</sup> Η προ της εν λόγω διατάξεως νομολογία, η οποία παρατίθεται στην προηγούμενη υποσημείωση, δεν απαιτούσε κάτι ιδιαίτερο από απόψεως τυπικότητας. Ειδικότερα, ο προσφεύγων μπορούσε να προσαρμόσει την προσφυγή του κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση. Βλ., για παράδειγμα, αποφάσεις της 6ης Σεπτεμβρίου 2013, Iran Insurance κατά Συμβουλίου (T-12/11, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2013:401, σκέψη 35) της 12ης Μαΐου 2015, Ternavsky κατά Συμβουλίου (T-163/12, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2015:271, σκέψη 36), και της 5ης Οκτωβρίου 2017, Ben Ali κατά Συμβουλίου (T-149/15, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2017:693, σκέψη 57).

44. Βεβαίως, οι προβλεπόμενες στο άρθρο 86 τυπικές απαιτήσεις δεν αποτελούν αυτοσκοπό: αποσκοπούν στη διασφάλιση του κατ' αντιμωλίαν χαρακτήρα της διαδικασίας καθώς και στη διασφάλιση της ορθής απονομής της δικαιοσύνης<sup>25</sup>.

45. Η κατάθεση διαδικαστικού εγγράφου κατά τη διάρκεια της δίκης ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου με σκοπό την προσαρμογή της προσφυγής είναι αντίστοιχη της ασκήσεως προσφυγής ακυρώσεως με εισαγωγικό δίκης έγγραφο<sup>26</sup>. Κατά συνέπεια, έχει κατ' αναλογίαν εφαρμογή η πάγια νομολογία σχετικά με τις απαιτήσεις όσον αφορά τον τύπο και το περιεχόμενο της εν λόγω προσφυγής.

46. Επομένως, στο υπόμνημα προσαρμογής πρέπει ειδικά να εκτίθενται κατά τρόπο μη διφορούμενο και αρκούντως σαφή και ακριβή το αντικείμενο της διαφοράς, τα ουσιώδη πραγματικά και νομικά στοιχεία επί των οποίων στηρίζεται η υπόθεση καθώς και τα αιτήματα, ούτως ώστε να μην υπάρχει κίνδυνος είτε να αποφανθεί το Δικαστήριο *ultra petita* είτε να παραλείψει να αποφανθεί επί κάποιου ισχυρισμού<sup>27</sup>.

47. Αντιθέτως, υπόμνημα που περιέχει νέους ισχυρισμούς ή επιχειρήματα, αλλά δεν πληροί όλες τις προϋποθέσεις που προβλέπει το άρθρο 86 ή η προπαρατεθείσα νομολογία, δεν είναι ικανό να επιφέρει προσαρμογή του αντικειμένου της διαφοράς. Δεν παράγει έννομα αποτελέσματα πέρα από εκείνα που προβλέπονται στο άρθρο 84, ήτοι την προβολή νέων ισχυρισμών ή επιχειρημάτων όσον αφορά *το ίδιο αντικείμενο*<sup>28</sup>.

48. Στην υπό κρίση υπόθεση, η Επιτροπή, σε διάστημα λίγο μεγαλύτερο του ενός έτους μετά την έκδοση της αρχικής αποφάσεως και ενώ βρισκόταν σε εξέλιξη η δίκη για την ακύρωση της εν λόγω αποφάσεως, εξέδωσε πράξη για την τροποποίηση της εν λόγω αποφάσεως [την απόφαση C(2015) 7193]. Σχετικά με αυτή την πράξη η Ισπανία κατέθεσε ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου το νέο της υπόμνημα.

49. Δεν αμφισβητείται ότι το αντικείμενο της τροποποιητικής αποφάσεως είναι το ίδιο με εκείνο της αρχικής αποφάσεως (η κρατική ενίσχυση SA.27408). Επομένως, το άρθρο 86 έχει εν προκειμένω εφαρμογή<sup>29</sup>.

50. Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε, χωρίς περαιτέρω διευκρίνιση, ότι, εφόσον το νέο υπόμνημα της Ισπανίας στρεφόταν κατά της *τροποποιητικής* αποφάσεως, ο νέος ισχυρισμός που αυτό περιέχει είναι παραδεκτός<sup>30</sup>.

51. Δεν συμεριζομαι ούτε δέχομαι τη συλλογιστική την οποία ακολούθησε το Γενικό Δικαστήριο.

52. Το γράμμα του νέου υπομνήματος της Ισπανίας δείχνει ότι η Ισπανία *δεν είχε σκοπό* να προσβάλει την τροποποιητική απόφαση, έστω και αν κάποια από τα διαλαμβανόμενα σε αυτό επιχειρήματα αφορούσαν την απόφαση αυτή. Στην τελευταία παράγραφο του νέου υπομνήματός της, η Ισπανία ρητώς διατήρησε το αρχικό αίτημα, ήτοι την ακύρωση της *αρχικής* αποφάσεως.

25 Απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 2017, HX κατά Συμβουλίου (C-423/16 P, EU:C:2017:848, σκέψη 23).

26 Βλ., συναφώς, απόφαση της 3ης Μαρτίου 1982, Alphasteel κατά Επιτροπής (14/81, EU:C:1982:76, σκέψη 8). Βλ. επίσης, ως παράδειγμα υποθέσεως στην οποία το Γενικό Δικαστήριο εφάρμοσε την εν λόγω νομολογία, διάταξη της 18ης Ιουλίου 2016, Arbuzon κατά Συμβουλίου (T-195/16, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2016:445, σκέψη 20 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

27 Βλ., κατ' αναλογίαν, αποφάσεις της 15ης Ιουνίου 2010, Επιτροπή κατά Ισπανίας (C-211/08, EU:C:2010:340, σκέψη 32), και της 14ης Νοεμβρίου 2017, British Airways κατά Επιτροπής (C-122/16 P, EU:C:2017:861, σκέψη 66).

28 Από την άποψη αυτή, το άρθρο 86 λειτουργεί ως *lex specialis* σε σχέση με το άρθρο 84: όταν διάδικος θέλει να φθάσει πιο πέρα και να τροποποιήσει το αντικείμενο μιας ήδη εκκρεμούς διαφοράς, θα πρέπει να πληροί τις αυστηρότερες προϋποθέσεις του άρθρου 86.

29 Το άρθρο 86 τέθηκε σε ισχύ στις 24 Απριλίου 2015 και ως εκ τούτου έχει εφαρμογή για της εκτίμηση των αποτελεσμάτων του εν λόγω υπομνήματος, η κατάθεση του οποίου πραγματοποιήθηκε στις 23 Δεκεμβρίου 2015.

30 Σκέψεις 36 in fine και 37 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.



53. Η αίτηση αναιρέσεως ενισχύει το παραπάνω συμπέρασμα: i) ο πρώτος λόγος αναιρέσεως αφορά την ερμηνεία της *αρχικής αποφάσεως όπως είχε πριν από την τροποποίηση* και ii) τα αιτήματα ρητώς αναφέρουν την ακύρωση της *αρχικής* αποφάσεως.

54. Επομένως, δεν φρονώ ότι το Γενικό Δικαστήριο ορθώς ερμήνευσε και επαναχαρακτήρισε το νέο υπόμνημα της Ισπανίας ως προοριζόμενο στην πραγματικότητα για την ακύρωση της *τροποποιητικής* αποφάσεως<sup>31</sup>.

55. Η ύπαρξη προσφυγής ακυρώσεως και, ομοίως, υπομνήματος με το οποίο επιδιώκεται προσαρμογή του αντικειμένου της ουδέποτε μπορεί να τεκμαίρεται, ενώ μόνον τα ρητώς εκτεθέντα αιτήματα μπορούν να εξεταστούν<sup>32</sup>. Η ουσία της προσφυγής πρέπει να εξετάζεται μόνο σε συνάρτηση με τα αιτήματα που διαλαμβάνονται στο σχετικό δικόγραφο ή σε υπόμνημα με το οποίο επιδιώκεται η προσαρμογή της<sup>33</sup>. Προσφυγή ακυρώσεως η οποία δεν περιέχει αιτήματα είναι अपαράδεκτη<sup>34</sup>. Απορρίπτω τον ισχυρισμό που προέβαλε ο εκπρόσωπος της Ισπανίας κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση ότι η εν λόγω προσέγγιση είναι τυπολατρική.

56. Εν συνεχεία, δεν φρονώ ότι το Γενικό Δικαστήριο όφειλε να ζητήσει από την Ισπανία να διευκρινίσει αν αποσκοπούσε στην προσβολή της τροποποιητικής αποφάσεως<sup>35</sup>. Βάσει των πραγματικών περιστατικών της υποθέσεως, αυτό θα ισοδυναμούσε με το να ζητήσει από την Ισπανία να αντικαταστήσει ένα ουσιώδες στοιχείο της προσφυγής ακυρώσεως κατά παράβαση της προθεσμίας του άρθρου 263 ΣΛΕΕ<sup>36</sup>.

57. Από την προπαρατεθείσα στα σημεία 45, 46 και 55 των παρουσών προτάσεων νομολογία δεν προκύπτουν επιτακτικοί λόγοι που να δικαιολογούν χαλάρωση των προϋποθέσεων του παραδεκτού. Όταν, όπως συμβαίνει στην υπό κρίση υπόθεση, ατομική απόφαση απευθυνόμενη σε κράτος μέλος κοινοποιείται σε αυτό, τότε το εν λόγω κράτος μέλος φέρει τις συνέπειες αν δεν εξειδικεύσει εντός της προβλεπόμενης προθεσμίας τα αιτήματά του σχετικά με την εν λόγω απόφαση σε δίκη ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου<sup>37</sup>.

58. Κατά συνέπεια, η Ισπανία, μολοντί κατέθεσε το νέο υπόμνημα, δεν πέτυχε τη διεύρυνση του αντικειμένου της διαφοράς.

31 Βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2005, Επιτροπή κατά Aktionsgemeinschaft Recht und Eigentum (C-78/03 P, EU:C:2005:761, σκέψη 45).

32 Βλ., συναφώς, απόφαση της 8ης Ιουλίου 1965, Krawczynski κατά Επιτροπής, (83/63, EU:C:1965:70, σκέψη 2).

33 Βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 25ης Σεπτεμβρίου 1979, Επιτροπή κατά Γαλλίας (232/78, EU:C:1979:215, σκέψη 3).

34 Διάταξη της 12ης Φεβρουαρίου 2015, Meister κατά Επιτροπής (C-327/14 P, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2015:99, σκέψεις 14 έως 16 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

35 Σε αντίθεση με την υπόθεση ΗΧ κατά Συμβουλίου (απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 2017, C-423/16 P, EU:C:2017:848, σκέψη 21). Πάντως, τα πραγματικά περιστατικά της εν λόγω υποθέσεως ήσαν πολύ διαφορετικά. Ο δικαστικός πληρεξούσιος του ΗΧ πληροφορήθηκε κατά τη διάρκεια της επ' ακροατηρίου συζήτησεως την ύπαρξη της (γενικής εφαρμογής) πράξεως η οποία τροποποιούσε την προσβαλλόμενη με την προσφυγή του πράξη. Είχε παρασυρθεί στην εκτίμηση (βάσει μιας μορφής του Κανονισμού Διαδικασίας που αντιστοιχούσε στη γλώσσα διαδικασίας η οποία παρουσίαζε ανακρίβειες) ότι δεν ήταν αναγκαία η κατάθεση έγγραφου υπομνήματος περί προσαρμογής των αιτημάτων και ως εκ τούτου είχε παραλείψει να *επιβεβαιώσει* εγγράφως την πρόθεσή του περί προσαρμογής τους, την οποία είχε *εκφράσει* προηγουμένως κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση. Το Δικαστήριο έκρινε ότι το Γενικό Δικαστήριο όφειλε να επισημάνει στον προσφεύγοντα το σφάλμα του και να του παράσχει τη δυνατότητα να το διορθώσει.

36 Η τροποποιητική απόφαση εκδόθηκε στις 20 Οκτωβρίου 2015. Η Ισπανία κατέθεσε το νέο της υπόμνημα στις 23 Δεκεμβρίου 2015, ήτοι, κατά τη διάρκεια των χριστουγεννιάτικων διακοπών του Γενικού Δικαστηρίου. Επομένως, η προθεσμία είχε εκπνεύσει πριν καν το Γενικό Δικαστήριο επανέλθει στις εργασίες του στις αρχές Ιανουαρίου του 2016.

37 Στις προτάσεις της επί της υποθέσεως Spliethoff's Bevrachtingskantoor κατά Επιτροπής (C-635/16 P, EU:C:2018:28, σημείο 67), η γενική εισαγγελέας J. Kokott κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η διασταλτική ερμηνεία του *αντικειμένου* μιας προσφυγής ακυρώσεως μπορεί να στηριχθεί στο θεμελιώδες δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας. Στην υπό κρίση υπόθεση τα πραγματικά περιστατικά διαφέρουν, οπότε δεν μπορεί εν προκειμένω να γίνει επίκληση του εν λόγω δικαιώματος προκειμένου να περιοριστούν τα αποτελέσματα του άρθρου 86.

### *Συμπέρασμα όσον αφορά το παραδεκτό του πρώτου λόγου αναιρέσεως*

59. Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι η τροποποιητική απόφαση δεν εμπίπτει στο αντικείμενο της υπό κρίση διαφοράς. Επομένως, με τον πρώτο λόγο αναιρέσεως, ο οποίος αφορά την εν λόγω απόφαση, επιδιώκεται η διεύρυνση του αντικειμένου της διαφοράς. Κατά το άρθρο 170, παράγραφος 1, του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου, τούτο είναι απαράδεκτο στο στάδιο της αναιρετικής διαδικασίας<sup>38</sup>.

60. Επομένως, προτείνω στο Δικαστήριο να απορρίψει τον πρώτο λόγο αναιρέσεως. Προτείνω, επίσης, στο Δικαστήριο να κρίνει ότι το Γενικό Δικαστήριο, διευρύνοντας το αντικείμενο της ενώπιόν του διαφοράς βάσει του νέου υπομνήματος της Ισπανίας, ερμήνευσε εσφαλμένως τους ισχυρισμούς που είχε προβάλει η Ισπανία και, κατά συνέπεια, υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο αποφαινόμενο *ultra petita*<sup>39</sup>. Δεδομένου ότι το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε τους εν λόγω ισχυρισμούς επί της ουσίας, η εν λόγω πλάνη δεν επηρέασε την έκβαση της ενώπιόν του δίκης. Ως εκ τούτου, δεν απαιτείται η αναίρεση της ανααιρεσιβαλλομένης αποφάσεως για τον λόγο αυτόν.

### *Επί της ουσίας του πρώτου λόγου αναιρέσεως*

*Η αρμοδιότητα της Επιτροπής για την έκδοση της τροποποιητικής αποφάσεως και η υποχρέωσή της αιτιολογήσεως*

61. Αν το Δικαστήριο διαφωνήσει με την προεκτεθείσα ανάλυση, θα πρέπει να εξετάσει τη νομιμότητα της ανααιρεσιβαλλομένης αποφάσεως κατά το μέρος που αφορά την τροποποιητική απόφαση.

62. Στο πλαίσιο αυτό, προτείνω στο Δικαστήριο να θέσει αυτεπαγγέλτως και να εξετάσει δύο θεμελιώδη ερωτήματα. Πρώτον, ήταν η Επιτροπή αρμόδια να εκδώσει την τροποποιητική απόφαση; Δεύτερον, τήρησε η Επιτροπή την υποχρέωση αιτιολογήσεως όσον αφορά την εν λόγω απόφαση<sup>40</sup>;

63. Πρώτον, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η Επιτροπή ήταν αρμόδια να εκδώσει την εν λόγω απόφαση βάσει του άρθρου 108, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ<sup>41</sup>.

64. Η κρίση αυτή με βρίσκει σύμφωνη. Βάσει του άρθρου 108, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ, η Επιτροπή δύναται να διορθώνει αποφάσεις που έχει εκδώσει σύμφωνα με το άρθρο 9 του κανονισμού 2015/1589, όπως συχνά πράττει χωρίς η πρακτική αυτή να αμφισβητείται, ή να ανακαλεί τις εν λόγω αποφάσεις βάσει του άρθρου 11 του εν λόγω κανονισμού. Δύναται επίσης να τροποποιεί ουσιαδώς τις εν λόγω αποφάσεις, όταν αυτό είναι αναγκαίο για την επίτευξη των σκοπών που ορίζονται στις προαναφερθείσες διατάξεις της Συνθήκης.

65. Η Επιτροπή δύναται να έχει θεμιτό λόγο να προβεί στις παραπάνω ενέργειες, ιδίως προκειμένου να λάβει υπόψη την εξέλιξη της νομολογίας των Δικαστηρίων της Ένωσης, ή προκειμένου να διορθώσει δικά της σφάλματα<sup>42</sup>, όπως φαίνεται να συνέβη στην υπό κρίση υπόθεση. Από αυτής της απόψεως, το άρθρο 11 δεν αποτελεί παρά μια ειδική έκφραση των εξουσιών που παρέχονται στην

38 Βλ., συναφώς, απόφαση της 21ης Σεπτεμβρίου 2010, Σουηδία κ.λπ. κατά API και Επιτροπή κατά API (C-514/07 P, C-528/07 P και C-532/07 P, EU:C:2010:541, σκέψεις 125 και 126).

39 Απόφαση της 10ης Δεκεμβρίου 2013, Επιτροπή κατά Ιρλανδίας κ.λπ. (C-272/12 P, EU:C:2013:812, σκέψεις 27 και 28).

40 Αμφότερα τα εν λόγω ερωτήματα αποτελούν ζητήματα δημοσίας τάξεως. Το Δικαστήριο οφείλει να τα εξετάσει και, εφόσον συντρέχει περίπτωση, να επιβάλει κυρώσεις αυτεπαγγέλτως [βλ., όσον αφορά την αρμοδιότητα του συντάκτη της επίμαχης πράξεως, απόφαση της 13ης Ιουλίου 2000, Salzgitter κατά Επιτροπής, (C-210/98 P, EU:C:2000:397, σκέψη 56 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία), και, όσον αφορά την υποχρέωση αιτιολογήσεως, απόφαση της 2ας Δεκεμβρίου 2009, Επιτροπή κατά Ιρλανδίας κ.λπ. (C-89/08 P, EU:C:2009:742, σκέψη 34 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία)].

41 Βλ. σκέψη 40 της ανααιρεσιβαλλομένης αποφάσεως.

42 Βλ. συναφώς, Heidenhain, M., *European State Aid Law Handbook*, Μόναχο: Beck/Οξφόρδη: Hart, 2010, κεφάλαιο 31, παράγραφος 58.

Επιτροπή από τη Συνθήκη για να εξασφαλιστεί η ορθή και αποτελεσματική εφαρμογή των κανόνων περί κρατικών ενισχύσεων<sup>43</sup> και, ως εκ τούτου, δεν πρέπει να ερμηνεύεται, κατ' αντιδιαστολή, υπό την έννοια ότι περιορίζει τις εν λόγω εξουσίες μόνο στην περίπτωση (την ανάκληση) που ρητώς προβλέπεται.

66. Από καμία διάταξη της Συνθήκης δεν προκύπτει ότι η αρμοδιότητα της Επιτροπής περιορίζεται σε αποφάσεις που είναι ευνοϊκές για τα κράτη μέλη. Επομένως, είναι αδιάφορο αν η τροποποιητική απόφαση ήταν ευνοϊκή για την Ισπανία, όπως προβάλλει η Επιτροπή, ή αν με αυτήν επιβλήθηκαν νέες υποχρεώσεις στο εν λόγω κράτος μέλος, όπως υποστηρίζει το τελευταίο.

67. *Δεύτερον*, μολονότι το Γενικό Δικαστήριο δεν προέβη συναφώς σε καμιά διαπίστωση, επισημαίνω ότι στην τροποποιητική απόφαση δεν διαλαμβάνεται κανένας δικαιολογητικός λόγος για την έκδοσή της. Το γεγονός αυτό καθιστά σχεδόν αδύνατη την εξέταση από το Δικαστήριο, ειδικά, του χαρακτήρα της τροποποιητικής απόφασης<sup>44</sup> και των έννομων αποτελεσμάτων της<sup>45</sup>, καθώς και την εξακρίβωση του αν παρασχέθηκε στην Ισπανία η δυνατότητα να υποβάλει παρατηρήσεις –πριν από την έκδοσή της– επί όλων των σχετικών πληροφοριών στις οποίες βασίστηκε η εν λόγω απόφαση<sup>46</sup>.

68. Επομένως, η εν λόγω έλλειψη αιτιολογίας στην τροποποιητική απόφαση εμποδίζει τον προσήκοντα δικαστικό έλεγχο της νομιμότητάς της και ως εκ τούτου συνιστά πρόδηλη παράβαση του άρθρου 296 ΣΛΕΕ.

69. Καταλήγω στο συμπέρασμα ότι η τροποποιητική απόφαση συνιστά πρόδηλη παράβαση της υποχρέωσης αιτιολογήσεως που έχει η Επιτροπή, ήτοι παράβαση ουσιώδους τύπου. Η εν λόγω παράβαση και μόνον επαρκεί για να επιφέρει την ακύρωσή της<sup>47</sup>. Το Γενικό Δικαστήριο, καταλήγοντας σε διαφορετική κρίση, υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο. Κατά συνέπεια, η απόφαση του πρέπει να αναιρεθεί όσον αφορά την τροποποιητική απόφαση.

70. Μόνον αν δεν ακολουθήσει την προπαρατεθείσα πρόταση, το Δικαστήριο θα πρέπει να εξετάσει τα ειδικά επιχειρήματα που η Ισπανία προέβαλε με τον πρώτο λόγο αναίρεσεως. Έρχομαι τώρα στην εξέταση των επιχειρημάτων αυτών.

#### *Το άρθρο 107 ΣΛΕΕ και η αρχή της ασφάλειας δικαίου*

71. Όπως αντιλαμβάνομαι, η Ισπανία υποστηρίζει ότι το Γενικό Δικαστήριο ερμήνευσε εσφαλμένως το άρθρο 1 της αρχικής απόφασης. Επομένως, προβάλλει ότι το Γενικό Δικαστήριο δεν διαπίστωσε ότι, με την έκδοση απόφασης με την οποία επιβλήθηκαν πρόσθετες υποχρεώσεις στην Ισπανία, η Επιτροπή παραβίασε την ίδια την ουσία του μέτρου κρατικής ενισχύσεως που ελήφθη από το εν λόγω κράτος μέλος, ερμήνευσε εσφαλμένως την κατά το άρθρο 107 ΣΛΕΕ έννοια των κρατικών ενισχύσεων και παραβίασε την αρχή της ασφάλειας δικαίου.

72. Είναι εντελώς ασαφές για μένα σε τι ακριβώς συνίσταται η φερόμενη έλλειψη νομιμότητας. Η Ισπανία δεν προβάλλει επιχειρήματα προς στήριξη του ισχυρισμού της. Δεν διευκρινίζει σε ποιο στοιχείο του άρθρου 107 ΣΛΕΕ αφορά η φερόμενη παράβαση ούτε με ποιον τρόπο σημειώθηκε αυτή. Το ίδιο μπορεί να λεχθεί όσον αφορά το επιχείρημα περί της φερόμενης παραβιάσεως της αρχής της ασφάλειας δικαίου.

43 Ο εν λόγω σκοπός εκτίθεται σαφώς στην αιτιολογική σκέψη 21 του κανονισμού 2015/1589.

44 Βλ. σημείο 37 των παρουσών προτάσεων.

45 Βλ. σημείο 80 των παρουσών προτάσεων.

46 Βλ. σημεία 86 έως 89 των παρουσών προτάσεων.

47 Βλ., συναφώς, απόφαση της 17ης Μαΐου 1994, Γαλλία κατά Επιτροπής (C-41/93, EU:C:1994:196, σκέψη 37).

73. Αποτελεί πάγια νομολογία ότι τέτοια επιχειρήματα προβάλλονται απαραδέκτως<sup>48</sup>. Κατά συνέπεια, προτείνω στο Δικαστήριο να τα απορρίψει ως απαράδεκτα.

*Επί του ζητήματος αν η Ισπανία είχε δικαίωμα ακροάσεως πριν από την έκδοση της τροποποιητικής αποφάσεως*

74. Από τη δικογραφία που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο προκύπτει ότι, σε διάστημα λίγο μεγαλύτερο του ενός έτους από την ημερομηνία εκδόσεως της αρχικής αποφάσεως, η Επιτροπή εξέδωσε την τροποποιητική απόφαση. Πριν από την τελευταία αυτή απόφαση δεν είχε ληφθεί απόφαση περί κινήσεως ή εκ νέου κινήσεως της επίσημης διαδικασίας έρευνας.

75. Αφενός, δεν αμφισβητείται ότι παρασχέθηκε στην Ισπανία η δυνατότητα να υποβάλει παρατηρήσεις όσον αφορά το σύνολο των στοιχείων του διοικητικού φακέλου της Επιτροπής πριν από την έκδοση της αρχικής αποφάσεως. Αφετέρου, από τη δικογραφία προκύπτει ότι δεν παρασχέθηκε στην Ισπανία η εν λόγω δυνατότητα μετά την έκδοση της αρχικής αποφάσεως και πριν από την κοινοποίηση της τροποποιητικής αποφάσεως.

76. Η Ισπανία υποστηρίζει ότι με την εισαγωγή της έννοιας «παροχή ψηφιακού εξοπλισμού» στο άρθρο 1 της αρχικής αποφάσεως, η τροποποιητική απόφαση αύξησε το ύψος της προς ανάκτηση ενισχύσεως και έτσι επέβαλε στην Ισπανία νέες υποχρεώσεις. Εφόσον η Επιτροπή δεν παρέσχε στην Ισπανία τη δυνατότητα να εκφράσει τις απόψεις της πριν από την έκδοση της εν λόγω αποφάσεως, σημειώθηκε προσβολή των δικαιωμάτων άμυνας. Η Επιτροπή διατείνεται ότι το Γενικό Δικαστήριο ορθώς έκρινε, υπό το πρίσμα των αιτιολογικών σκέψεων 118 και 197 της αρχικής αποφάσεως, ότι η ενίσχυση που χορηγήθηκε για την παροχή ψηφιακού εξοπλισμού ήδη περιλαμβανόταν στο πεδίο εφαρμογής της αποφάσεως και ότι, κατά συνέπεια, η τροποποιητική απόφαση δεν επέβαλε κάποια νέα υποχρέωση. Εφόσον το άρθρο 41, παράγραφος 2, στοιχείο α', του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης<sup>49</sup> προβλέπει το δικαίωμα ακροάσεως μόνον όσον αφορά την έκδοση βλαπτικής πράξεως και εφόσον η τροποποιητική απόφαση ήταν ευνοϊκή για την Ισπανία, το εν λόγω κράτος μέλος δεν είχε τέτοιο δικαίωμα.

77. Στη συνέχεια θα εξετάσω διαδοχικά i) αν, υπό αυτές τις συνθήκες, η Ισπανία είχε δικαίωμα ακροάσεως· ii) σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, αν η Επιτροπή *σεβάστηκε* το εν λόγω δικαίωμα, και iii) ποιες είναι οι *συνέπειες ενδεχόμενης προσβολής* του εν λόγω δικαιώματος.

78. Αποτελεί πάγια νομολογία ότι «ο σεβασμός των δικαιωμάτων υπερασπίσεως στο πλαίσιο παντός είδους διαδικασίας κινουμένης κατά ενός προσώπου και ικανής να καταλήξει σε *βλαπτική* για το πρόσωπο αυτό *πράξη* αποτελεί θεμελιώδη αρχή του [δικαίου της Ένωσης] και πρέπει να διασφαλίζεται, *ακόμα και όταν ελλείπει οποιαδήποτε κανονιστική ρύθμιση σχετική με την εν λόγω διαδικασία*»<sup>50</sup>.

79. Όταν υφίσταται οποιαδήποτε εύλογη αμφιβολία ως προς το ότι μια πράξη μπορεί να είναι βλαπτική για το συγκεκριμένο κράτος μέλος στο πλαίσιο της διαδικασίας ελέγχου κρατικών ενισχύσεων, η Επιτροπή πρέπει να παρέχει στο εν λόγω κράτος μέλος δυνατότητα ακροάσεως, ακόμη και μόνο για προληπτικούς λόγους. Η διαδικασία ανακτήσεως παράνομης κρατικής ενισχύσεως βασίζεται στην αρχή της καλόπιστης συνεργασίας του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους με την

48 Βλ. σημείο 46 των παρούσων προτάσεων και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

49 ΕΕ 2010, C 83, σ. 389 (στο εξής: Χάρτης).

50 Απόφαση της 29ης Ιουνίου 1994, Fiskano κατά Επιτροπής (C-135/92, EU:C:1994:267, σκέψη 39 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία) (η υπογράμμιση δική μου).



Επιτροπή<sup>51</sup>. Όταν απόφαση που η Επιτροπή προτίθεται να εκδώσει είναι ικανή να επηρεάσει το περιεχόμενο της υποχρέωσης κράτους μέλους να ανακτήσει την επίμαχη κρατική ενίσχυση, η Επιτροπή οφείλει κατά μείζονα λόγο να παράσχει στο εν λόγω κράτος μέλος τη δυνατότητα να υποβάλει τις παρατηρήσεις του.

80. Δεδομένου ότι στην τροποποιητική απόφαση δεν παρατίθεται αιτιολογία, είναι δύσκολο να εξακριβωθεί αν η τροποποιητική απόφαση ήταν ευνοϊκή για την Ισπανία ή αν επέβαλε νέες υποχρεώσεις σε αυτή. Αν, όπως υποστηρίζει η Επιτροπή, η τροποποίηση του άρθρου 1 δεν επηρέασε το αντικείμενο της εν λόγω ενισχύσεως, ευλόγως διερωτάται κανείς γιατί η Επιτροπή «μπήκε στον κόπο» να το τροποποιήσει.

81. Εν πάση περιπτώσει, έχω ήδη καταλήξει στο συμπέρασμα ότι, τελικά, η τροποποιητική απόφαση πιθανότατα όντως επηρέασε τη νομική κατάσταση της Ισπανίας<sup>52</sup> και για τον λόγο αυτόν αποτελεί πράξη δυνάμενη να προσβληθεί κατά το άρθρο 263 ΣΛΕΕ. Δεδομένου ότι με την εν λόγω απόφαση η Επιτροπή δεν μετέβαλε τον χαρακτηρισμό των ληφθέντων από την Ισπανία μέτρων ως μέτρων παράνομης κρατικής ενισχύσεως, η εν λόγω απόφαση συνιστά πράξη βλαπτική για την Ισπανία<sup>53</sup>. Έχω ήδη επισημάνει το γεγονός ότι η διαδικασία που χρησιμοποιήθηκε εσωτερικά από την Επιτροπή για την έκδοση της τροποποιητικής αποφάσεως ήταν εκείνη που χρησιμοποιείται για την έκδοση των επί της ουσίας αποφάσεων περί κρατικών ενισχύσεων, και όχι η απλούστερη διοικητική διαδικασία που ακολουθείται για τη διόρθωση απλώς και μόνον σφαλμάτων εκ παραδρομής<sup>54</sup>. Τέλος, η εν λόγω απόφαση ήταν ούτως ή άλλως ικανή να επηρεάσει το περιεχόμενο της υποχρέωσης της Ισπανίας να ανακτήσει τη χορηγηθείσα ενίσχυση όσον αφορά την Hispasat.

82. Από τις παραπάνω σκέψεις προκύπτει ότι, όπως ορθώς έκρινε το Γενικό Δικαστήριο, η Ισπανία κατ' αρχήν είχε δικαίωμα ακροάσεως πριν η Επιτροπή εκδώσει την τροποποιητική απόφαση.

*Επί του ζητήματος αν η Επιτροπή σεβάστηκε το δικαίωμα της Ισπανίας να τύχει ακροάσεως*

83. Η έκδοση της τροποποιητικής αποφάσεως δεν μπορεί να εξεταστεί μεμονωμένα. Πρόκειται για το τελευταίο στάδιο της διαδικασίας που κινήθηκε με το έγγραφο της Επιτροπής με το οποίο κινήθηκε η επίσημη διαδικασία έρευνας, η οποία οδήγησε (μετά τη διεξαγωγή της εν λόγω έρευνας) στην έκδοση της αρχικής αποφάσεως.

84. Ο σκοπός της διαδικασίας με την οποία διασφαλίζεται πλήρης προστασία του δικαιώματος ακροάσεως επιτυγχάνεται αν ο ενδιαφερόμενος έλαβε γνώση των σχετικών στοιχείων του διοικητικού φακέλου σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας πριν από την έκδοση της επίμαχης πράξεως<sup>55</sup>. Άπαξ η δυνατότητα αυτή έχει παρασχεθεί στον εν λόγω ενδιαφερόμενο, το δικαίωμά του ακροάσεως έχει, κατά κάποιον τρόπο, αναλωθεί.

85. Ειδικότερα, στο πλαίσιο των διαδικασιών ελέγχου κρατικών ενισχύσεων, άπαξ η Επιτροπή έχει παράσχει στο ενδιαφερόμενο κράτος μέλος τη δυνατότητα να υποβάλει τις παρατηρήσεις του επί του συνόλου των στοιχείων επί των οποίων (πρέπει να) στηρίζεται η απόφαση<sup>56</sup>, δεν οφείλει, πριν από την έκδοση αποφάσεως, να γνωστοποιήσει στο εν λόγω κράτος μέλος τη νομική εκτίμηση στην οποία

51 Απόφαση της 18ης Οκτωβρίου 2007, Επιτροπή κατά Γαλλίας (C-441/06, EU:C:2007:616, σκέψη 28).

52 Βλ. σημείο 38 των παρουσών προτάσεων.

53 Αν η Επιτροπή είχε ανακαλέσει την αρχική απόφαση και την είχε αντικαταστήσει με νέα, αυτό θα φαινόταν με την πρώτη ματιά. Το γεγονός ότι η Επιτροπή επέλεξε διαφορετικό μέθοδο και τροποποίησε την αρχική πράξη για να καταλήξει στο ίδιο αποτέλεσμα δεν μπορεί να επηρεάσει τον χαρακτηρισμό της τροποποιητικής αποφάσεως ως πράξεως βλαπτικής για την Ισπανία.

54 Βλ. σημείο 36 των παρουσών προτάσεων.

55 Βλ., συναφώς, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Γ. Κοσμά στην υπόθεση Γερμανία κατά Επιτροπής (C-288/96, EU:C:1999:239, σημείο 62).

56 Βλ. αποφάσεις της 15ης Νοεμβρίου 2011, Επιτροπή και Ισπανία κατά Government of Gibraltar και Ηνωμένου Βασιλείου (C-106/09 P και C-107/09 P, στο εξής: απόφαση Γιβραλτάρ, EU:C:2011:732, σκέψεις 173 και 174), και της 16ης Δεκεμβρίου 2010, Κάτω Χώρες και NOS κατά Επιτροπής (T-231/06 και T-237/06, EU:T:2010:525, σκέψη 44). Βλ., επίσης, Hancher, L., Salerno, F.M., Schütte, M., «The different stages in the State aid procedure», *State aid law of the European Union*, Oxford University Press, 2016, σ. 372.



προτίθεται να καταλήξει<sup>57</sup>, να ακούσει την άποψή του σχετικά με την εν λόγω εκτίμηση<sup>58</sup>, ή να το προειδοποιήσει για την επικείμενη έκδοση της οικείας αποφάσεως<sup>59</sup>. Ομοίως, πριν από την έκδοση αποφάσεως που αντικαθιστά ή τροποποιεί προηγούμενη, η Επιτροπή δεν οφείλει να επαναλάβει όλα τα στάδια της διαδικασίας που προβλέπεται στον κανονισμό 2015/1589<sup>60</sup> και, στο πλαίσιο αυτό, να διαβιβάσει τον φάκελο στο ενδιαφερόμενο κράτος μέλος προκειμένου αυτό να υποβάλει τις παρατηρήσεις του<sup>61</sup>.

86. Η διαδικασία που ακολουθήθηκε στην παρούσα υπόθεση δεν κατέστησε δυνατή τη διασκέδαση των αμφιβολιών σχετικά με το αν η Επιτροπή στηρίχθηκε σε νέα ή συμπληρωματικά στοιχεία κατά την έκδοση της τροποποιητικής αποφάσεως.

87. Αν η Επιτροπή ορθώς διατείνεται ότι η τροποποιητική απόφαση στηρίχθηκε –πέραν των στοιχείων που περιλαμβάνονταν στον διοικητικό φάκελο κατά τον χρόνο εκδόσεως της αρχικής αποφάσεως– επίσης σε πληροφορίες προερχόμενες από την προσφυγή της Hispasat στην υπόθεση T-36/15, η Ισπανία δεν ήταν σε θέση να εκφράσει τις απόψεις της συναφώς. Η Ισπανία δεν παρενέβη στην υπόθεση T-36/15 και, ως εκ τούτου, τα δικόγραφα που οι διάδικοι αντάλλαξαν στο πλαίσιο της εν λόγω δίκης δεν κοινοποιήθηκαν στην Ισπανία.

88. Αν, αντιθέτως, η Ισπανία ορθώς υποστηρίζει ότι η τροποποιητική απόφαση στηρίχθηκε στις πληροφορίες που προέρχονται από τη διαδικασία ανακτήσεως, τότε, κατ' αρχήν, δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο ότι η Ισπανία ήδη γνώριζε τα βασικά σημεία των εν λόγω πληροφοριών και ήταν σε θέση να καταστήσει γνωστές τις απόψεις της στο πλαίσιο της εν λόγω διαδικασίας.

89. Η έλλειψη αιτιολογίας στην τροποποιητική απόφαση καθιστά σχεδόν αδύνατο να διαπιστωθεί ποιο από τα δύο συνέβη.

90. Υπό τις συνθήκες αυτές, η Επιτροπή πρέπει να φέρει το βάρος αποδείξεως. Η Επιτροπή ουδέποτε υποστήριξε ότι η Ισπανία ήταν σε θέση να υποβάλει παρατηρήσεις επί των πληροφοριών που αποτέλεσαν τη βάση για την τροποποιητική απόφαση, στο πλαίσιο της διαδικασίας ανακτήσεως, ούτε προσκόμισε αποδείξεις περί τούτου.

91. Κατόπιν των ανωτέρω, καταλήγω στο συμπέρασμα ότι στην Ισπανία δεν παρασχέθηκε η δυνατότητα να γνωστοποιήσει, με αποτελεσματικό τρόπο, τις απόψεις της ως προς το αληθές και ως προς τη σημασία του συνόλου των γεγονότων, των αιτιάσεων και των συνθηκών που η Επιτροπή εξέθεσε προς στήριξη του συμπεράσματός της, το οποίο αποτυπώνεται ειδικά στο άρθρο 1 της τροποποιητικής αποφάσεως, ότι είχε σημειωθεί η παραβίαση του δικαίου της Ένωσης που εκτέθηκε με αυτή και ότι πρέπει να πραγματοποιηθεί ανάκτηση της προσδιοριζόμενης σε αυτή κρατικής ενισχύσεως.

57 Απόφασεις της 24ης Νοεμβρίου 2011, Ιταλία κατά Επιτροπής (C-458/09 P, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2011:769, σκέψη 58), και Γιβραλτάρ (σκέψη 177).

58 Απόφαση της 21ης Ιανουαρίου 1999, Neue Maxhütte Stahlwerke και Lech-Stahlwerke κατά Επιτροπής (T-129/95, T-2/96 και T-97/96, EU:T:1999:7, σκέψεις 230 και 231).

59 Απόφαση της 8ης Ιουλίου 2004, Technische Glaswerke Ilmenau κατά Επιτροπής (T-198/01, EU:T:2004:222, σκέψη 156).

60 Βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 12ης Νοεμβρίου 1998, Ισπανία κατά Επιτροπής (C-415/96, EU:C:1998:533, σκέψη 31). Αναλόγως των έννομων αποτελεσμάτων των αλλαγών που ενσωματώνονται στη νέα απόφαση, ενδέχεται να είναι δυνατή η ματαίωση της κινήσεως επίσημης διαδικασίας έρευνας. Βλ., συναφώς, Heidenhain, M., *European State aid law Handbook*, Μόναχο: Beck/Οξφόρδη: Hart, 2010, κεφάλαιο 31, παράγραφος 58.

61 Η εν λόγω υποχρέωση θα υπήρχε, κατ' αρχήν, αν η αρχική απόφαση είχε βασιστεί σε εσφαλμένες πληροφορίες (στην περίπτωση αυτή, η Επιτροπή θα έπρεπε, πρώτον, να συμπληρώσει τον διοικητικό φάκελο με τη διεξαγωγή συμπληρωματικής έρευνας σύμφωνα με το άρθρο 11 του εν λόγω κανονισμού) ή αν το νομικό πλαίσιο είχε εξελιχθεί μετά την υποβολή των σχετικών παρατηρήσεων (βλ. απόφαση της 8ης Μαΐου 2008, Ferriere Nord κατά Επιτροπής, C-49/05 P, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2008:259, σκέψεις 68 έως 71).

92. Επομένως, στον βαθμό που η Επιτροπή στήριξε την τροποποιητική απόφασή της σε πληροφορίες επί των οποίων η Ισπανία δεν είχε τη δυνατότητα να υποβάλει παρατηρήσεις, οι ενέργειές της συνιστούν προσβολή του δικαιώματος του εν λόγω κράτους μέλους να τύχει ακροάσεως και, συνακόλουθα, συνιστούν παραβίαση της αρχής της χρηστής διοικήσεως.

*Οι συνέπειες της προσβολής του δικαιώματος της Ισπανίας να τύχει ακροάσεως*

93. Στη σκέψη 47 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η ύπαρξη διαδικαστικής πλημμέλειας συνεπάγεται την ακύρωση της οικείας πράξεως μόνον αν αποδειχθεί ότι η διαδικασία θα είχε καταλήξει σε διαφορετικό αποτέλεσμα αν δεν είχε σημειωθεί η εν λόγω πλημμέλεια<sup>62</sup>. Ωστόσο, στις επόμενες σκέψεις, η αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση εφάρμοσε διαφορετικό κριτήριο, ήτοι το αν με την τροποποιητική απόφαση επιβλήθηκαν στην Ισπανία νέες υποχρεώσεις. Στο πλαίσιο αυτό, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η προσβολή του δικαιώματος της Ισπανίας να τύχει ακροάσεως δεν επιφέρει την ακύρωση της τροποποιητικής αποφάσεως. Η Ισπανία αμφισβήτησε την εν λόγω συλλογιστική. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, ο εκπρόσωπός της υποστήριξε ότι η προσβολή του δικαιώματος ακροάσεως πρέπει να συνεπάγεται ακύρωση σε όλες τις περιπτώσεις.

94. Δεν συμφωνώ με το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε το Γενικό Δικαστήριο. Θα αρχίσω την ανάλυσή μου υπενθυμίζοντας τη σχετική νομολογία.

95. Αφενός, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η μη συμμόρφωση με ουσιώδη τύπο συνεπάγεται την ακύρωση της οικείας πράξεως<sup>63</sup>. Επ' αυτού, συντάσσομαι με την άποψη του γενικού εισαγγελέα N. Fennelly ότι ουσιώδη τύπο συνιστούν μόνον οι διαδικαστικές προϋποθέσεις που από τη φύση τους συνδέονται με τη διαμόρφωση και έκφραση της προθέσεως της αρχής που προβαίνει στην έκδοση της πράξεως. Η τήρησή τους αφορά το γενικό συμφέρον<sup>64</sup>. Οι εν λόγω προϋποθέσεις είναι σε τέτοιο βαθμό βασικές ώστε η όποια παράβασή τους συνεπάγεται την ακύρωση της επιγενόμενης πράξεως, ανεξαρτήτως του αν το αποτέλεσμα της διαδικασίας θα ήταν διαφορετικό αν αυτές είχαν τηρηθεί<sup>65</sup>.

96. Αφετέρου, το Δικαστήριο έχει ομοίως κρίνει ότι παράβαση κάθε άλλου (μη ουσιώδους) τύπου δικαιολογεί την ακύρωση μόνον όταν μπορεί να αποδειχθεί ότι, αν δεν είχε σημειωθεί η πλημμέλεια αυτή, η διαδικασία θα μπορούσε να καταλήξει σε διαφορετικό αποτέλεσμα<sup>66</sup>.

97. Ακόμη και αν τα Δικαστήρια της Ένωσης δεν έχουν πάντοτε ακολουθήσει ενιαία γραμμή ως προς το ζήτημα αυτό<sup>67</sup>, είναι κατ' εμέ σαφές ότι το δικαίωμα κράτους μέλους να τύχει ακροάσεως στο πλαίσιο διαδικασίας κρατικής ενισχύσεως εμπίπτει στην πρώτη κατηγορία.

62 Επισημαίνω ότι μόνον μία εκ των παρατιθεμένων από το εν λόγω δικαστήριο αποφάσεων αφορούσε το δικαίωμα ακροάσεως: οι λοιπές αποφάσεις αφορούσαν άλλες (μη ουσιώδεις) διαδικαστικές διατυπώσεις.

63 Απόφαση της 20ής Οκτωβρίου 1987, Ισπανία κατά Επιτροπής (128/86, EU:C:1987:447, σκέψη 25).

64 Βλ. προτάσεις του στην υπόθεση Επιτροπή κατά ICI (C-286/95 P και C-287/95 P, EU:C:1999:578, σημεία 22 έως 26).

65 Βλ., για παράδειγμα, απόφαση της 6ης Απριλίου 2000, Επιτροπή κατά ICI (C-286/95 P, EU:C:2000:188, σκέψεις 42 και 52).

66 Αποφάσεις της 29ης Οκτωβρίου 1980, van Landewyck κ.λπ. κατά Επιτροπής (209/78 έως 215/78 και 218/78, EU:C:1980:248, σκέψη 47) (φερόμενη παράνομη δημοσιοποίηση ορισμένων εγγράφων από την Επιτροπή), και της 25ης Οκτωβρίου 2005, Γερμανία και Δανία κατά Επιτροπής (C-465/02 και C-466/02, EU:C:2005:636, σκέψεις 36 και 37) (φερόμενη έλλειψη γερμανικής αποδόσεως ενός κειμένου κατά τη διαδικασία). Επί της διαφοράς μεταξύ των δύο αυτών κατηγοριών διαδικαστικών πλημμελειών, βλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα N. Fennelly στην υπόθεση Επιτροπή κατά ICI (C-286/95 P και C-287/95 P, EU:C:1999:578, σημεία 27 έως 29).

67 Δεν είμαι η πρώτη που αντιμετωπίζει την εν λόγω δυσκολία και που διατυπώνει παρατήρηση συναφώς. Βλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα P. Mengozzi στην υπόθεση Bensada Benallal (C-161/15, EU:C:2016:3, σημεία 72 έως 100, και ιδίως σημείο 92, και εκεί παρατιθέμενη νομολογία). Τα Δικαστήρια της Ένωσης δέχονται παγίως ότι το δικαίωμα ακροάσεως αποτελεί ουσιώδη τύπο (βλ., για παράδειγμα, αποφάσεις της 6ης Μαρτίου 2003, Westdeutsche Landesbank Girozentrale και Land Nordrhein-Westfalen κατά Επιτροπής, T-228/99 και T-233/99, EU:T:2003:57, σκέψη 141, και της 9ης Ιουλίου 2003, Vlaams Fonds voor de Sociale Integratie van Personen met een Handicap κατά Επιτροπής, T-102/00, EU:T:2003:192, σκέψεις 84 έως 86). Εντούτοις, η νομολογία έχει επανειλημμένως αναφερθεί στην ανάγκη να αποδεικνύεται αν το αποτέλεσμα της οικείας πράξεως θα ήταν διαφορετικό στην περίπτωση που δεν είχε σημειωθεί η εν λόγω παράβαση (βλ., για παράδειγμα, απόφαση της 8ης Ιουλίου 2004, Technische Glaswerke Ilmenau κατά Επιτροπής, T-198/01, EU:T:2004:222, σκέψη 203, η οποία κατόπιν ασκήσεως αναίρεσεως επικυρώθηκε από το Δικαστήριο με την απόφασή του της 11ης Ιανουαρίου 2007, Technische Glaswerke Ilmenau κατά Επιτροπής, C-404/04 P, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2007:6, σκέψη 131).

98. Συντάσσομαι με την άποψη του γενικού εισαγγελέα P. Mengozzi, ο οποίος κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η υποχρέωση προηγούμενης διαβουλεύσεως με το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος μπορεί, σε τελική ανάλυση, να θεωρηθεί ειδική έκφραση της κατανομής των αρμοδιοτήτων μεταξύ των θεσμικών οργάνων και των κρατών μελών, ή, με άλλα λόγια, της θεσμικής (της «*συνταγματικής*» θα έλεγα) ισορροπίας στο πλαίσιο της Ένωσης<sup>68</sup>.

99. Κατά συνέπεια, στο πλαίσιο διαφόρων ειδών διαδικασιών, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι το δικαίωμα του συγκεκριμένου κράτους μέλους να τύχει ακροάσεως αποτελεί ουσιώδη τύπο, η παράλειψη του οποίου έχει αυτοδικαίως σημαντικές συνέπειες. Για παράδειγμα, μια επίμαχη απόφαση μπορεί να ακυρωθεί<sup>69</sup> ή μια επί παραβάσει προσφυγή που ασκήθηκε κατόπιν μιας τέτοιας διαδικασίας μπορεί να κηρυχθεί απαράδεκτη<sup>70</sup>.

100. Η κατάσταση ενός κράτους μέλους το οποίο αφορά μια διαδικασία ελέγχου κρατικών ενισχύσεων είναι συγκρίσιμη με τις προαναφερθείσες<sup>71</sup>. Το γεγονός αυτό συνηγορεί υπέρ της εφαρμογής στην υπό κρίση υπόθεση ενός ανάλογου διαδικαστικού κανόνα, ο οποίος προσδίδει μεγαλύτερη βαρύτητα στο δικαίωμα ακροάσεως, το οποίο –εν τέλει– αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα που κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη.

101. Κατά πάγια νομολογία, λαμβανομένου υπόψη του βασικού ρόλου που το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος διαδραματίζει στη διαδικασία ελέγχου κρατικών ενισχύσεων<sup>72</sup>, όταν δεν παρασχεθήκε σε αυτό η δυνατότητα να σχολιάσει τις παρατηρήσεις που υποβλήθηκαν από τρίτους εμπλεκόμενους η Επιτροπή *δεν μπορεί να στηριχθεί σε αυτές για την έκδοση της αποφάσεώς της*<sup>73</sup>.

102. Ως εκ τούτου, σε αντίθεση με τη διαλαμβανόμενη στη σκέψη 47 της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως κρίση του Γενικού Δικαστηρίου, δεν έχει μεγάλη σημασία αν το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος επιτυγχάνει να αποδείξει, *in concreto*, ότι, αν δεν είχε σημειωθεί η προσβολή του εν λόγω δικαιώματος από την Επιτροπή, η απόφαση της τελευταίας όσον αφορά την κρατική ενίσχυση θα είχε διαφορετικό περιεχόμενο<sup>74</sup>.

103. Πράγματι, το εν λόγω κριτήριο είναι κατ' ανάγκην υποθετικού χαρακτήρα και στηρίζεται σε σειρά παραδοχών. Δεν είναι σαφές ποιο είναι το απαιτούμενο επίπεδο αποδείξεως και με πόση ακρίβεια απαιτείται να αποδεικνύεται η απόκλιση μεταξύ του περιεχομένου της εκδοθείσας αποφάσεως και της υποθετικής αποφάσεως. Είμαι πεπεισμένη ότι τούτο δεν μπορεί λογικά να αποτελέσει κριτήριο βάσει του οποίου θα εκτιμηθεί το αν έγινε σεβαστό το δικαίωμα κράτους μέλους να τύχει ακροάσεως σε διαδικασία κρατικής ενισχύσεως.

68 Βλ. προτάσεις του στην υπόθεση Bensada Benallal (C-161/15, EU:C:2016:3, σημείο 82).

69 Βλ., στο πλαίσιο αποφάσεως περί μειώσεως της χρηματοδοτικής συνδρομής του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου, αποφάσεις της 7ης Μαΐου 1991, Interhotel κατά Επιτροπής (C-291/89, EU:C:1991:189, σκέψη 17) της 4ης Ιουνίου 1992, Infortec κατά Επιτροπής (C-157/90, EU:C:1992:243, σκέψη 20), και της 25ης Μαΐου 1993, IRI κατά Επιτροπής (C-334/91, EU:C:1993:211, σκέψη 25). Βλ. επίσης, στο πλαίσιο διαδικασίας ελέγχου, δυνάμει του άρθρου 106, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ, των ειδικών δικαιωμάτων που παρέχονται στις επιχειρήσεις που είναι επιφορτισμένες με τη διαχείριση υπηρεσιών γενικού οικονομικού συμφέροντος, απόφαση της 12ης Φεβρουαρίου 1992, Κάτω Χώρες κ.λπ. κατά Επιτροπής (C-48/90 και C-66/90, EU:C:1992:63, σκέψεις 46 έως 49).

70 Βλ. απόφαση της 14ης Απριλίου 2011, Επιτροπή κατά Ρουμανίας (C-522/09, EU:C:2011:251, σκέψη 16 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

71 Ειδικότερα, κατά πάγια νομολογία γίνεται δεκτό ότι η εν λόγω διαδικασία *δεν είναι παρά μια παραλλαγή της προσφυγής λόγω παραβάσεως*, ειδικώς προσαρμοσμένη στα ιδιαίτερα προβλήματα που παρουσιάζουν οι κρατικές ενισχύσεις για τον ανταγωνισμό εντός της εσωτερικής αγοράς (βλ., για παράδειγμα, απόφαση της 3ης Ιουλίου 2001, Επιτροπή κατά Βελγίου, C-378/98, EU:C:2001:370, σκέψη 24 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία). Ομοίως, το Δικαστήριο έχει ρητώς επιβεβαιώσει την αντιστοιχία που παρουσιάζουν η διαδικασία λόγω παραβάσεως κράτους μέλους και η διαδικασία για την προσαρμογή χρηματοδοτικής συνδρομής όσον αφορά τη νομική κατάσταση του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους (βλ., συναφώς, απόφαση της 29ης Απριλίου 2010, Επιτροπή κατά Γερμανίας, C-160/08, EU:C:2010:230, σκέψεις 41 και 42).

72 Βλ., για παράδειγμα, απόφαση της 29ης Ιουνίου 2010, Επιτροπή κατά Technische Glaswerke Ilmenau (C-139/07 P, EU:C:2010:376, σκέψη 57). Το Γενικό Δικαστήριο διευκρίνισε με σαφήνεια τον χαρακτήρα της εν λόγω (διμερούς) διαδικασίας και την κατάσταση του κράτους μέλους το οποίο αυτή αφορά στην απόφασή του της 6ης Μαρτίου 2003, Westdeutsche Landesbank Girozentrale και Land Nordrhein-Westfalen κατά Επιτροπής (T-228/99 και T-233/99, EU:T:2003:57, σκέψεις 140 και 141). Εξυπακούεται ότι η κατάσταση ενός κράτους μέλους διαφέρει ουσιωδώς από εκείνη κάθε άλλου εμπλεκόμενου στην εν λόγω διαδικασία.

73 Βλ. αποφάσεις της 24ης Σεπτεμβρίου 2002, Falck και Acciaierie di Bolzano κατά Επιτροπής (C-74/00 P και C-75/00 P, EU:C:2002:524, σκέψη 81), και της 29ης Ιουνίου 2010, Επιτροπή κατά Technische Glaswerke Ilmenau (C-139/07 P, EU:C:2010:376, σκέψη 57).

74 Κατά την άποψή μου, δεν μπορεί να αποκλειστεί εκ των προτέρων ότι τα επιχειρήματα που θα μπορούσαν να έχουν προβληθεί από την Ισπανία, αν της είχε παρασχεθεί αυτή η δυνατότητα, θα μπορούσαν να έχουν επηρεάσει το περιεχόμενο της τροποποιητικής αποφάσεως.

104. Τέλος, το ως άνω κριτήριο θα απαιτούσε από το κράτος μέλος και το Δικαστήριο να θέσουν εαυτά στη θέση της Επιτροπής προκειμένου να εικάσουν αν οι παρατηρήσεις που το εν λόγω κράτος μέλος θα είχε υποβάλει, αν του είχε παρασχεθεί αυτή η δυνατότητα από την Επιτροπή, θα είχαν μεταβάλει την εκτίμησή της επί της υποθέσεως. Πιθανολογώ ότι τότε η Επιτροπή θα υποστήριζε ότι, σε κάθε περίπτωση, οι παρατηρήσεις του κράτους μέλους δεν θα είχαν μεταβάλει την άποψή της. Το γεγονός αυτό υποβαθμίζει περαιτέρω την αντικειμενικότητα και συνακόλουθα τη νομιμότητα του εν λόγω κριτηρίου<sup>75</sup>.

105. Αντιθέτως, το Δικαστήριο πρέπει να εξακριβώσει, όπως έχει επανειλημμένως πράξει<sup>76</sup>, αν (αντικειμενικά), πριν από την έκδοση της αποφάσεως από την Επιτροπή, παρασχέθηκε πραγματικά στο ενδιαφερόμενο κράτος μέλος η δυνατότητα να διατυπώσει λυσιτελώς την άποψή του *επί των εγγράφων που είχε στη διάθεσή της η Επιτροπή προκειμένου να στηρίξει τον ισχυρισμό της* ότι σημειώθηκε παραβίαση του δικαίου της Ένωσης, καθώς και *επί των παρατηρήσεων που υποβλήθηκαν από ενδιαφερόμενους τρίτους*, επί των οποίων στηρίχθηκε η εν λόγω απόφαση<sup>77</sup>.

106. Καταλήγω στο συμπέρασμα ότι η μη τήρηση από την Επιτροπή της εν λόγω υποχρεώσεως πρέπει να επιφέρει την ακύρωση της αποφάσεώς της με την οποία διατάσσεται η κατάργηση ή τροποποίηση της οικείας κρατικής ενισχύσεως, κατά το μέρος που η εν λόγω απόφαση στηρίχθηκε σε στοιχεία που δεν διαβιβάστηκαν στο εν λόγω κράτος μέλος προκειμένου αυτό να υποβάλει παρατηρήσεις.

107. Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, σε αντίθεση με τις διαλαμβανόμενες στις σκέψεις 48 επ. της αναιρεσιβαλλομένης αποφάσεως διαπιστώσεις του Γενικού Δικαστηρίου, είναι αδιάφορο αν με την τροποποιητική απόφαση επιβλήθηκαν ή όχι στην Ισπανία νέες υποχρεώσεις. Επομένως, είναι επίσης αδιάφορο το επιχείρημα της Ισπανίας ότι το Γενικό Δικαστήριο ερμήνευσε εσφαλμένως το άρθρο 1 της αρχικής αποφάσεως όταν το συνέκρινε με την τροποποιητική απόφαση.

108. Σε προηγούμενο σημείο των παρουσών προτάσεων κατέληξα στο συμπέρασμα ότι με την έκδοση της τροποποιητικής αποφάσεως η Επιτροπή προσέβαλε το δικαίωμα της Ισπανίας να τύχει ακροάσεως<sup>78</sup>. Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων και αν υποθεθεί ότι ο νέος ισχυρισμός της Ισπανίας είναι παραδεκτός, πράγμα το οποίο δεν δέχομαι, ο χαρακτήρας της εν λόγω προσβολής είναι τέτοιος, ώστε να συνεπάγεται την ακύρωση της εν λόγω αποφάσεως.

109. Το Γενικό Δικαστήριο, καταλήγοντας σε διαφορετική κρίση, υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο. Κατά συνέπεια, στην περίπτωση αυτή η αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση πρέπει να ανααιρεθεί κατά το μέρος που αφορά την τροποποιητική απόφαση.

<sup>75</sup> Η αποδοχή του εν λόγω επιχειρήματος θα δημιουργούσε ένα επιπλέον δίλημμα: είναι η εν λόγω δήλωση δεσμευτική για το Δικαστήριο; Ή θα έπρεπε το ίδιο να διαπιστώσει αν η Επιτροπή *θα έπρεπε να έχει τροποποιήσει* τη θέση της με γνώμονα τις παρατηρήσεις του κράτους μέλους; Στην τελευταία αυτή περίπτωση, σε ποια κριτήρια θα έπρεπε να βασιστεί η εν λόγω εκτίμηση;

<sup>76</sup> Στο πλαίσιο των κρατικών ενισχύσεων, το Δικαστήριο έχει όντως εφαρμόσει σε πολλές περιπτώσεις αυτό το αυστηρότερο κριτήριο (ότι η προσβολή δικαιώματος οδηγεί αυτοδικαίως σε ακύρωση) (βλ., για παράδειγμα, αποφάσεις της 10ης Ιουλίου 1986, Βέλγιο κατά Επιτροπής, 234/84, EU:C:1986:302, σκέψη 30· της 8ης Μαρτίου 1988, Exécutif régional wallon και Glaverbel κατά Επιτροπής, 62/87 και 72/87, EU:C:1988:132, σκέψεις 37 και 38· της 10ης Μαΐου 2005, Ιταλία κατά Επιτροπής, C-400/99, EU:C:2005:275, σκέψεις 29 έως 34, και Γιβραλτάρ, σκέψη 179). Σε πολλές άλλες περιπτώσεις, μολονότι το Δικαστήριο *αναφέρεται* στην πρόσθετη απαίτηση αποδείξεως του ότι η απόφαση της Επιτροπής θα είχε διαφορετικό περιεχόμενο αν είχε παρασχεθεί στο κράτος μέλος η δυνατότητα να υποβάλει τις παρατηρήσεις του, φαίνεται εντούτοις να έχει *εφαρμόσει* αυτό το αυστηρότερο κριτήριο. Στις περιπτώσεις αυτές, *στην πράξη* δεν είχε προσβληθεί το δικαίωμα ακροάσεως (είτε επειδή τα έγγραφα που δεν διαβιβάστηκαν στο ενδιαφερόμενο κράτος μέλος προκειμένου αυτό να υποβάλει παρατηρήσεις δεν περιείχαν ουσιώδη στοιχεία είτε επειδή η απόφαση της Επιτροπής δεν στηρίχθηκε σε πληροφορίες περιεχόμενες στα έγγραφα αυτά). Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο ευχερώς μπορούσε να συμπεράνει ότι οι προβληθείσες διαδικαστικές πλημμέλειες *δεν μπορούσαν να έχουν επιρροή* επί του αποτελέσματος της διοικητικής διαδικασίας. Κατά την άποψή μου, η εν λόγω διαπίστωση δεν ήταν παρά *συνέπεια* της εφαρμογής του εν λόγω κριτηρίου και όχι πρόσθετη αυτοτελής *προϋπόθεση* της εφαρμογής αυτής (βλ. αποφάσεις της 11ης Νοεμβρίου 1987, Γαλλία κατά Επιτροπής, 259/85, EU:C:1987:478, σκέψη 13· της 14ης Φεβρουαρίου 1990, Γαλλία κατά Επιτροπής, C-301/87, EU:C:1990:67, σκέψη 31· της 21ης Μαρτίου 1990, Βέλγιο κατά Επιτροπής, C-142/87, EU:C:1990:125, σκέψη 48, και της 5ης Οκτωβρίου 2000, Γερμανία κατά Επιτροπής, C-288/96, EU:C:2000:537, σκέψεις 99 έως 106).

<sup>77</sup> Βλ. απόφαση Γιβραλτάρ (σκέψη 165 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία). Βλ., επίσης, Dony, M., *Contrôle des aides d'État*, Éditions de l'Université de Bruxelles, 2006, σ. 357.

<sup>78</sup> Σημείο 92 των παρουσών προτάσεων.



*Οι συνέπειες της αναιρέσεως της αναιρεσιβαλλομένης απόφασεως*

110. Παραπάνω κατέληξα στο συμπέρασμα ότι το Γενικό Δικαστήριο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο μη διαπιστώνοντας ότι στην τροποποιητική απόφαση έχουν σημειωθεί δύο παραβάσεις (παράβαση της υποχρέσεως αιτιολογήσεως που έχει η Επιτροπή και προσβολή του δικαιώματος της Ισπανίας να τύχει ακροάσεως), καθώς και ότι, αν ο νέος ισχυρισμός της Ισπανίας προβλήθηκε παραδεκτώς, τότε η απόφασή του πρέπει να αναιρεθεί.

111. Κατά το άρθρο 61 του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όταν το Δικαστήριο αναιρεί την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου, μπορεί είτε να αποφανθεί το ίδιο αμετακλήτως επί της διαφοράς, εφόσον είναι ώριμη προς εκδίκαση, είτε να την αναπέμψει στο Γενικό Δικαστήριο.

112. Εφόσον οι ίδιες οι προαναφερθείσες παραβάσεις συνεπάγονται την ακύρωση της τροποποιητικής απόφασεως, το Δικαστήριο δύναται να αποφασίσει αμετακλήτως επί της διαφοράς.

113. Κατά συνέπεια, προτείνω στο Δικαστήριο να αποφανθεί, αν κρίνει ότι ο πρώτος λόγος αναιρέσεως είναι παραδεκτός, να δεχθεί τον πρώτο λόγο αναιρέσεως, να αναιρέσει την απόφαση κατά το μέρος που αφορά την τροποποιητική απόφαση της Επιτροπής και να ακυρώσει την εν λόγω απόφαση.

**Επί των δικαστικών εξόδων**

114. Δεδομένου ότι το Δικαστήριο μου ζήτησε να εξετάσω μόνο τον πρώτο λόγο αναιρέσεως και δεδομένου ότι η τελική έκβαση της αιτήσεως αναιρέσεως θα εξαρτηθεί από την κρίση που θα εκφέρει το Δικαστήριο όχι μόνον ως προς τον ως άνω λόγο αναιρέσεως, αλλά και ως προς τον δεύτερο και τον τρίτο λόγο αναιρέσεως, δεν διατυπώνω πρόταση για τα δικαστικά έξοδα στην υπό κρίση υπόθεση.

**Πρόταση**

115. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων και με την επιφύλαξη της εκτιμήσεως του δεύτερου και του τρίτου λόγου αναιρέσεως από το Δικαστήριο, προτείνω στο Δικαστήριο να απορρίψει τον πρώτο λόγο αναιρέσεως ως απαράδεκτο.

116. Επικουρικώς, αν κρίνει παραδεκτό αυτόν τον λόγο αναιρέσεως, το Δικαστήριο θα πρέπει να τον δεχθεί, θα πρέπει να αναιρέσει την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση κατά το μέρος που αφορά την τροποποιητική απόφαση και θα πρέπει να ακυρώσει την εν λόγω απόφαση.